

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut ekonomických studií

Bakalářská práce

2011

Tomáš Bořil

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut ekonomických studií

Tomáš Bořil

**Spravedlivé mzdy: srovnání pohledů tradiční
ekonomické teorie a katolické sociální nauky**

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Tomáš Bořil**

Vedoucí práce: **PhDr. Tomáš Vyhnánek**

Rok obhajoby: **2011**

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně pouze za pomoci uvedených pramenů a literatury.
2. Prohlašuji, že práce nebyla nikdy v minulosti použita za účelem získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla v budoucnu dostupná zájemcům o studijní a výzkumnou činnost.

V Praze dne 20. května 2011

Tomáš Bořil

Bibliografický záznam

BOŘIL, Tomáš. Spravedlivé mzdy: srovnání pohledů tradiční ekonomické teorie a katolické sociální nauky. Praha, 2011. 42 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut ekonomických studií. Vedoucí diplomové práce
PhDr. Tomáš Vyhnánek

Poděkování

Děkuji svému konzultantovi PhDr. Tomášovi Vyhnánkovi za cenné vedení a podporu v zpracování tohoto tématu. Děkuji také p. prof. Ing. Lubomíru Mlčochovi CSc. za hodnotné rady týkající se směřování bakalářské práce.

Abstrakt

Práce se zabývá srovnáním pohledů hlavního ekonomického proudu (reprezentovaného zejména neoklasickou teorií) a katolické sociální nauky na otázku spravedlivých mezd. V katolické sociální učením je toto téma rozdílné od neoklasické teorie výslovně rozebíráno. Z tohoto důvodu se práce za účelem srovnání těchto dvou odlišných myšlenkových směrů zaměřuje na vztah normativní a pozitivistické vědy, skryté předpoklady neoklasické teorie týkající se jedince a pojetí práce, její pojetí spravedlnosti a teorie minimální mzdy. Dále práce rozebírá paradigmatu a principy katolické sociální nauky související se spravedlivými mzdami, které mají kořeny v učením Aristotela a Sv. Tomáše Akvinského. Tato studie zkoumá nejen slučitelnost a odlišné prvky obou myšlenkových směrů vzhledem k otázce spravedlivých mezd, ale i vzájemně porovnává kořeny rozdílných předpokladů obou teorií.

Název práce:	Spravedlivé mzdy: srovnání pohledů tradiční ekonomické teorie a katolické sociální nauky
Autor:	Tomáš Bořil
Email autora:	tobo[at]email[dot]cz
Vedoucí práce:	PhDr. Tomáš Vyhnánek
Akademický rok:	2010/2011
Klasifikace JEL:	D630, D310, E240
Klíčová slova:	spravedlivá mzda, katolická sociální nauka, neoklasická teorie, rozdělovací spravedlnost, role státu, rozdělování sociálního produktu

Abstract

This thesis deals with comparing the views of the main economic stream (represented mainly by the neo-classical) with Catholic social teaching on the issue of just wages. In Catholic social teaching, this matter is explicitly analyzed in contrast to the neoclassical theory which omits it. For this reason, in order to compare views of those two different schools of thought, the work focuses on the relationship of normative and positivist science, the hidden assumptions of neoclassical theory that concern the individual and the concept of work, her understanding of justice with regard to distribution, and the theory of minimum wages. Further work analyzes the paradigms and principles of Catholic social teachings related to just wages, which are rooted in the teachings of Aristotle and St. Thomas Aquinas. This study examines the compatibility and difference in the two schools of thought not only in respect to the issue of just wages, but also juxtaposes the roots of the various assumptions of both theories.

Title:	Just Wages: A comparison between the views of traditional economic theory and the Catholic Social Doctrine
Author:	Tomáš Bořil
Author's e-mail:	tobo[at]email[dot]cz
Supervisor:	PhDr. Tomáš Vyhnánek
Academic year:	2010/2011
JEL Classification:	D630, D310, E240
Keywords:	Just wage, Catholic social doctrine, neoclassical theory, distributive justice, the role of government, distribution of social product

Obsah

OBSAH	1
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	2
ÚVOD.....	2
1. METODOLOGIE.....	4
1.1 VZTAH POZITIVISTICKÉ A NORMATIVNÍ EKONOMIE	4
1.2 KATOLICKÁ SOCIÁLNÍ NAUKA	6
2. NEOKLASICKÁ TEORIE - PARADIGMATA A CHÁPÁNÍ SPRAVEDLNOSTI	7
2.1 SKRYTÉ PŘEDPOKLADY ZA KONCEPTEM EKONOMICKÉHO ČLOVĚKA	9
2.2 PŘEDPOKLADY DOKONALÉHO TRHU PRÁCE.....	10
2.3 SPRAVEDLNOST V KLASICKÉ EKONOMICKÉ TEORII LIBERALISMU.....	10
3. KATOLICKÁ SOCIÁLNÍ NAUKA - PARADIGMATA A CHÁPÁNÍ SPRAVEDLNOSTI 13	
3.1 SPRAVEDLNOST JAKO CTNOST A JEJÍ ROZDĚLENÍ.....	13
3.2 PRINCIPY OBECNÉHO BLAHA, SUBSIDIARITY A SOLIDARITY	14
3.3 KŘESŤANSKÝ POHLED NA PRÁCI.....	17
4. POROVNÁVÁNÍ A SHRNUÍ – PRVNÍ ČÁST	18
5. NEOKLASICKÁ TEORIE A ODMĚŇOVÁNÍ	20
5.1 TRH PRÁCE	21
5.2 MINIMÁLNÍ MZDA	21
5.3 MZDOVÉ ROZDÍLY	23
5.4 POJETÍ ROZDĚLOVÁNÍ A EFEKTIVNOSTI	24
5.5 BLAHOBYT SPOLEČNOSTI	25
6. POHLED KATOLICKÉ SOCIÁLNÍ NAUKY NA SPRAVEDLIVOU MZDU.....	27
6.1 VZTAH PRACOVNÍKA A ZAMĚSTNAVATELE.....	29
6.2 POMĚR PRÁCE A KAPITÁLU.....	30
6.3 SPRAVEDLNOST A ROLE STÁTU.....	31
6.4 ROZDĚLOVACÍ SPRAVEDLNOST	32
6.5 POLEMKA NAD NĚKTERÝMI PRVKY KSN.....	33
7. POROVNÁNÍ A SHRNUÍ – DRUHÁ ČÁST	34
ZÁVĚR	37
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA.....	39

Seznam použitých zkratek

KSN	Katolická sociální nauka
RN	Rerum Novarum (encyklika)
QA	Quadragesimo anno
MM	Mater et Magistra
GS	Gaudium et spes
LE	Laborem exercens
SRS	Sollicitudo Rei Socialis

Úvod

Otázka spravedlivé mzdy zajímá křesťany po staletí a zahrnuje diskuzi nad zaváděním minimální mzdy, systémem sociální podpory či nad rolí státu a zaměstnavatelů. Cílem této práce je důkladné srovnání pohledů tradiční ekonomické teorie (zastoupené zejména neoklasickou teorií¹) a Katolické sociální nauky na otázku spravedlivé mzdy. Katolická sociální nauka se na rozdíl od neoklasické teorie tématu spravedlivé mzdy věnuje podrobně. Práce se proto za účelem srovnání obou myšlenkových směrů snaží identifikovat prvky neoklasické ekonomie, které souvisejí s odměňováním a jsou zároveň hodnotné pro porovnání s KSN.

Na první pohled se toto porovnání může zdát nesnadné, protože jde z principu o odlišné teorie - pozitivistickou a normativní. Proto se zpočátku práce krátce věnuje vzájemnému vztahu těchto ekonomických přístupů. I přes zřejmé rozdílnosti obou konceptů se celou studií prolíná snaha najít společné i odlišné prvky srovnávaných teorií vzhledem k spravedlivým mzdám. Tyto prvky jsou přehledně shrnuty ve dvou fázích práce – uprostřed a na konci.

Pro dosažení cennějších výsledků srovnání je velký prostor věnován rozboru kořenům obou teoretických konceptů. První polovina práce se tak zabývá srovnáním pojetí spravedlnosti a paradigmat obou teorií - s přihlédnutím k pojetí práce, role jedince ve společnosti a tzv. rozdělovací spravedlnosti. Druhá část studie rozebírá a srovnává prvky obou teorií související s oblastmi rozdělování, minimální mzdy, rolí státu, fungování trhu práce či rozdělování odměny mezi prací a kapitál. Autora práce motivuje zejména snaha zaplnit prázdný prostor v poli akademických prací týkajících se srovnání tradiční ekonomické teorie a KSN či spravedlivé mzdy.

¹ Rozsah práce ovšem neumožňuje rozlišovat mezi jednotlivými větvemi neoklasické teorie jako např. chicagskou a cambridžskou, nicméně teorie zastoupená v této práci by měla co nejvíce zastupovat hlavní neoklasický proud. V podkapitole 2.3 o pojetí spravedlnosti není KSN srovnáváno s neoklasickou teorií, nýbrž za účelem hodnotnějších výsledků porovnání s tzv. klasickou liberální teorií.

1. Metodologie

Jednotlivé sociální encykliky a taktéž jejich souhrnný svazek² jsou uspořádány pomocí očíslovaných odstavců. Za účelem snazšího zpětného vyhledávání nejsou proto v této práci použity v odkazech na citace či srovnání z textů encyklik stránky, nýbrž čísla citovaných odstavců.³ Jedním z cílů je odlišování rozboru teorií a vlastních pohledů autora k tématu. Z tohoto důvodu jsou autorovy vlastní názory uváděny pod čarou (vyjma kap. 5.).

Velký rozsah sociálního učení církve skýtá pro autora nebezpečí v možnosti poukázat pouze na část obsahu KSN, která by více odpovídala jeho záměrům. Důsledkem volby tématu, které zahrnuje různé větve ekonomie a teologie, hrozí riziko povrchnosti v jeho zpracování. Autor by se mohl rovněž dopustit chyby v porušení nezaujatosti při srovnávání obou teorií (netýká se poznámek pod čarou a části kap. 5.).

1.1 Vztah pozitivistické a normativní ekonomie

U současné ekonomie hlavního proudu nejsou morální otázky považovány za součást náplně práce ekonomů. Neznamená to, že by se ekonomové nezajímali o morálku, ale nedělají to v rámci své profese, nýbrž jako součást osobního života. V kontrastu s tím ekonomové v době před nástupem klasické teorie neoddělovali tyto dvě oblasti. Adam Smith sám sebe považoval za morálního filozofa a politického ekonoma. V 19. století dochází poprvé vlivem ekonoma Ricarda k oddělení etických kořenů od ekonomie. Formulování teorie determinantů mzdy namísto zájmu o spravedlivou mzdu může ilustrovat změnu v přístupu hlavního ekonomického proudu. Ekonomie tak prodělala velký vývoj od období Aristotela, kdy nebylo možné ji chápat jako pouhý nástroj k získávání bohatství. Tato věda byla naopak chápána jako pomůcka k zvětšování dobra společnosti.

Přesun ekonomie od normativní k pozitivistické teorii bývá také někdy označován jako rozdělení na politickou a inženýrskou ekonomii. Na etické normy se v inženýrské větvi přestalo hledět, považovaly se totiž za dané. Empirickými testy se začala posuzovat správnost teorií a hypotéz a hodnocení podle osobních hodnot se stalo „nevědecké“. Objevily se modely celkové rovnováhy, kde jsou všechny proměnné určeny endogenně ekonomickými silami. Podle jedné z definic se pozitivistická ekonomie zabývá tím, „co

² v České republice vydaný pod názvem *Sociální encykliky (1891 – 1991)*, (rok vydání 1999)

³ Stejná metoda bude použita při všech obdobně uspořádaných zdrojích jako KSN

je“ a ne „co má být“, přičemž je nezávislá na jakýchkoliv konkrétních etických normách a normativních soudech.

Ekonomie přestala zkoumat, jak by trhy měly fungovat, nýbrž jak fungují, což už století vyvolává debatu o tom, jestli má ekonomie ekonomické zákony (pozitivistická složka) a normativní záležitosti (etická složka) zkoumat odděleně nebo dohromady anebo jestli se nemá zabývat normativní stránkou vůbec. O tom, jak je to důležitá otázka necht' svědčí např. vysvětlování ekonomických procesů a následná doporučení, které ekonomové dávají. Samotné modely ovšem staví na předpokladech, které často nejsou dostatečně vysvětleny.⁴ O jejich reálné vypovídající hodnotě nepochybně rozhodují tyto předpoklady a na ekonomech (nehledě na normativní nebo pozitivistický přístup) je míra ochoty k jejich diskuzi. Z důvodu možné předpojatosti vůči normativním normám, v kterých sám autor modelu např. vyrůstá, ale jichž si není vědom, zvyšuje důvěru v jeho závěry právě otevřenost v diskuzi předpokladů. Tato práce ovšem v žádném případě není pokusem o kritiku např. nedostatečnosti předpokladů jisté teorie, protože z převrácené perspektivy je téměř nemožné dosáhnout úplné reálnosti předpokladů.⁵

Ekonomie je dnes dělena podle mnoha přístupů; jeden z nich ji rozlišuje podle matematického a ekonometrického na jedné straně a institucionálního (zahrnujícího kvalitativní hodnocení) na straně druhé. Ale Wilson (1997)⁶ tvrdí, že ekonomické modely mohou být matematicky rigorózní, ale vždycky mohou být provedeny hodnocení spornosti výsledků vzhledem k předpokladům a míře morálnosti očekávaného jednání daného ekonomického agenta (např. při návrzích ekonomických opatření). Žádná ekonomická teorie rovněž nemůže být nikdy prokázána sebevětším množstvím dat. Je potřeba ale brát zřetel na to, že ne ekonomové, nýbrž politikové většinou dělají samotná rozhodnutí. V procesu zavádění ekonomických opatření ale nelze vycházet ani pouze z normativních soudů, nýbrž navrhovaná opatření se obvykle hodnotí podle pravděpodobných důsledků jejich zavedení získaných díky pozitivistickému aparátu. V tomto světle je studium otázky spravedlivé mzdy zahrnující také problematiku zavádění minimální mzdy velice užitečné jako ilustrativní příklad pro studium různorodosti normativního a pozitivistického přístupu.

⁴ Rozsah této práce neumožňuje se zabývat dalšími významnými tématy souvisejícími s touto problematikou. Ale pro rozšíření znalostí čtenáře doplníme např. teorii ekonoma Milтона Friedmana „Pozitivní metodologie“ tvrdící, že i z teorie s pochybnými předpoklady může vzniknout dobrý výsledek. Pro případného zájemce lze doporučit jeho práci: *The Metodology of Positive Economics* dostupnou na adrese: <http://www.ppge.ufrgs.br/giacomo/arquivos/eco02277/friedman-1966.pdf>

⁵ Tímto problémem se zabývají odborníci na metodologii a jeho záběr je nad rámec této práce

⁶ Str. 8

Jak uvádí autoři jedné z základních učebnic ekonomie Frank a Bernanke⁷, ekonomie je způsob uvažování a myšlení o světě. Ekonomie je také chápána jako věda nedostatku (rozdíl mezi tím, co je produkováno a co by lidé chtěli produkovat). Jak tato definice napovídá, ekonomie se zabývá zdroji, jejími alokacemi a produkcí statků a často musí rozhodovat o různých kompromisech (např. mezi méně a více prospěšnými veřejnými statky pro lidi⁸).⁹

1.2 Katolická sociální nauka

I když křesťanská víra není politickým poselstvím, chce se přece jen podílet na utváření hospodářství a chodu států a k tomu v evangeliu rozpoznává celou řadu zásad.¹⁰ Od druhé poloviny 19. stol. byly tyto zásady zaznamenávány v dokumentech katolické církve, které se zabývají sociálními otázkami, a jsou jednotně označovány jako „katolická sociální nauka“. Církev v encyklikách reaguje na problémy v jednotlivých historických obdobích. Jinými slovy je to pohled na svět zformulovaný explicitně v ekonomickém, politickém a sociologicko-vědním jazyku. Sociální učení církve lze také chápat jako trvalý „proces učení“ v rámci dialogu mezi učitelským úřadem církve, biskupy, odborníky v sociálních vědách a etice a lidmi. Pojem encyklika doslovně znamená okružní list papeže biskupům (tyto listy jsou ovšem dnes již vedle kleriků určeny všem lidem). Církev si nedělá nárok na neomylnost. Sociální otázky podle ní nelze vyjasnit dogmaticky a stanovit je jednou provždy.¹¹

Nezávislost katolického sociálního učení

„KSN není nějaká "třetí cesta" mezi liberálním kapitalismem a marxistickým kolektivismem, ani alternativa jiných řešení.“¹²

Jan Pavel II.

⁷ Srov. Grada (2003) str. 27

⁸ Např.: dotace do vzdělání vs. stavba dálnice

⁹ Necht' popisovanou spojitost ekonomie s etickou stránkou více přiblíží příklad: v případě drogově závislého člověka na sociální podpoře by při následování obecného modelu rozdělování podpory měl tento jedinec nárok na podporu stejně jako jiný sociálně znevýhodněný občané. Pravděpodobná realita v mnoha zemích je ale taková, že peníze dostane pouze za předpokladu návštěvy protidrogové léčebny - srov. Nevil (1997), str. 19.

¹⁰ Spieker (1996), str. 6

¹¹ Srov. Ockenfels (1994), str. 45

¹² Jan Pavel II. (1987) v encyklice SRS. Papež dále doplňuje: „Není to ani ideologie, nýbrž přesné vyjádření výsledků hlubokého zamyšlení ve světle víry a církevní tradice nad složitou skutečností lidské existence ve společnosti a v mezinárodním kontextu“

Kompetence církve v řešení sociálních otázek byl vždy diskutabilní. Z pozice liberalismu byly církevní iniciativy v ekonomických věcech nemyslitelné a z roviny socialistů byla církev naopak kritizována za pasivitu. Neutralita církve je často napadána a její působení ve společnosti je přirozeně na hraně mezi nezávislým působením a politickým angažováním.

Mezi prameny sociální nauky církve se řadí Písmo svaté, učení tzv. Otců a velkých teologů církve¹³ a církevní učitelský úřad. I přesto, že KSN nemůže být chápána jako jednostranný filozofický směr, její autoři vycházejí z antropologických a filozofických kořenů, protože filozofie pomáhá ke správné interpretaci a porozumění nauky. Za sociálními encyklikami je možné vidět štáb autorů, kteří píšou „za jiné“ v anonymitě, a proto je dodržování nezávislosti náročný úkol. Již první encyklika vznikala díky poradám „Union de Fribourg“¹⁴. KSN si vyhrazuje právo stavět se hlásáním nauky proti státním autoritám, pokud to přispívá k dobru těchto států.

Autoři KSN si byli vědomi důležitosti institucionálního rámce pro ekonomický řád, ale v žádném dokumentu KSN se nenachází kompletní model ekonomického systému.¹⁵ Vzhledem k sociální otázce jako celku zároveň chápali, že jakýkoliv nedokonalý řád může vyústit v jiné problémy (např. ve třetím světě). Na konkrétní řešení pro ekonomiku je i proto nahlíženo z morální roviny.

2. Neoklasická teorie - paradigmatata a chápání spravedlnosti

„Otázky, které zde zkoumáme, daleko překračují technické a koncepční základy použitelné teorie rozhodování v ekonomii a dalších oblastech. Před námi je podstata člověka: Na kolik jsme moudří, jaká je úloha morálky, emocí a sociálních vazeb...“

Amitai Etzioni¹⁶

¹³ označení pro křesťanské starověké spisovatele, kteří obzvlášť obohatili tradici a učení církve, patří mezi ně např. Tomáš Akvinský. Čtenáře by mohlo zajímat, že mezi poznámkami pod čarou v první encyklice Rerum Novarum je mimo odkazy na Písmo Svaté téměř jediným odkazovaným zdrojem právě Sv. Tomáš. Církev totiž v argumentování střední pozice mezi liberalismem a socialismem nezřídka vycházela z neoscholastiky.

¹⁴ Think tank ekonomů, sociologů a lidí z praxe založený v roce 1884

¹⁵ Srov. Curran (2002), str. 198

¹⁶ Etzioni(1995), str. 7

Porovnávání normativní nauky KSN a pozitivistické teorie současné ekonomie hlavního proudu může být na první pohled nemožné nebo velmi obtížné, protože u pozitivistické teorie není zdánlivě prostor pro diskuzi etických prvků, jak již bylo zmíněno v první kapitole. Klíčové je ale prozkoumání, za jakých podmínek fungují ekonomické pozitivistické zákony. Pro jejich zjištění u teorie hlavního ekonomického proudu byla zvolena „neoklasická teorie“, která je řazena k nejsilnějším směrům ekonomického myšlení a její koncept tzv. ekonomického člověka (homo economicus) o chování lidského jedince (především v procesu rozhodování) se stal předpokladem přijímaným po dlouhé období s minimální mírou kritičnosti.¹⁷ Pozice neoklasického proudu uvažování může být ilustrována neotřesitelným zastoupením v úvodních kurzech ekonomie na univerzitách po celém světě. Taktéž definice ekonomie jako vědy zabývající se alokací vzácných zdrojů¹⁸ vychází z jednoho ze základních předpokladů neoklasické teorie – vzácnosti resp. konečnosti přírodního bohatství. Koncept ekonomického člověka je pouze teoretické abstraktní znázornění jednání jedince za účelem co nejpřesnějších odhadů a ani teorie jej neuplatňuje na konkrétní jednání jedinců.¹⁹ V případě vhodnosti bude pro zjišťování zmíněných předpokladů uplatněn deduktivní přístup, tj. na základě zjištěných předpokladů resp. opomíjených faktorů budou odvozeny další podmínky.

Aspektem ovlivňujícím očekávané fungování modelů neoklasické ekonomické teorie jsou pravidla regulující chod ekonomiky (neboť jejich nedostatek zvětšuje nejistotu, která způsobuje větší transakční náklady). V našem geografickém regionu je to legální rámec, který zajišťuje, že v případě morálního selhání agenta bude dodržen morální řád. Tento rámec ústí z přirozeného práva.²⁰ Zkoumání ekonomických hodnot a norem, které ovlivňují vznik legislativního procesu, převyšuje rozsah této práce, i přesto ale tyto hodnoty nepřímo ovlivňují „správné“ fungování modelů neoklasické ekonomie a bylo by tedy možné je zařadit mezi „implicitní“ předpoklady neoklasické teorie.²¹

¹⁷ Palaščík (2006), str. 25

¹⁸ Resp. volbou v podmínkách vzácnosti

¹⁹ Rozsah této práce neumožňuje se zabývat žádným z dalších alternativních směrů v ekonomickém myšlení hlavního proudu

²⁰ Srov. Wilson (1997) str. 6, Wilson dále dodává, že zmíněný rámec může mít kořeny mimo přirozeného práva také v církevních dokumentech (Tóra, Starý zákon, Evangelium, Šaria aj.)

²¹ I přesto, že hodnotová analýza zabývající se touto problematikou je vždy velice diskutabilní, provedl jednu z nich profesor práva Denis J. Brion (1999), který označil několik „větvi“ norem ovlivňující vznik práva (jako např. Chicagskou školu, v jejíž souvislosti označil právo na soukromé vlastnictví jako nejdůležitější faktor)

2.1 Skryté předpoklady za konceptem ekonomického člověka

V tomto odstavci následuje rozbor tzv. ekonomického člověka, který se zkráceně řídí racionalitou a sebe-zájmem a který je v jednání motivován vidinou odměny, uspokojením individuální potřeby a maximalizací užítku ze spotřeby. Předpokladům tzv. ekonomického člověka nebo jejich diskuzi není obecně věnován v samotné neoklasické teorii velký prostor, a proto tyto předpoklady není možné snadno jasně určit.²² V procesu rozhodování neoklasické teorie vystupují agenti neboli nezávislí jedinci, kteří nemají vliv na fungování trhu a podřizují se tedy jeho chodu. Mezi základní rysy ekonomického člověka jsou obecně řazeny: maximalizace užítku pomocí dané užítkové funkce, individualistické chování s nezávislými preferencemi, výběr z dané množiny všech známých alternativ té alternativy, kterou pokládá za nejlepší²³, porovnávání nákladů a výnosů jako základní kritérium posuzování ekonomických opatření, znalost všech následků voleb jednotlivých alternativ a pravděpodobnost jejich výskytu, schopnost neustále zvyšovat užitek získáváním dalších jednotek dané ekonomické komodity aj.²⁴

Mnoho modelů v ekonomické teorii vycházejících z konceptu „homo economicus“ je navrženo pro statické prostředí (nedynamické). Důsledkem toho se počítá s tím, že ekonomičtí agenti nejsou ovlivněni zkušenostmi a ani znalostmi, které lze nabýt s časem. Člověk tak disponuje neomezenou znalostí (dokonalou informovaností) potřebnou pro svá rozhodnutí maximalizující užitek.²⁵ Jinými slovy teorie nereflektuje, že člověk je v realitě omezen kognitivními schopnostmi myslí.

Neoklasická teorie se snaží za pomoci vhodného mechanismu a cenového vyjádření vhodně alokovat zdroje a maximalizovat jedincovo vlastní štěstí. Toto pojetí tedy nepřipouští pohnutky lidí, které motivuje v jednání přání dodržovat morální normy. Jedinec je součástí mnoha společenství resp. společností jako celku a jeho nezávislost v rozhodování je důsledkem toho limitována mnoha explicitně i implicitně danými faktory. Na základě předpokladů ekonomického člověka lze ovšem říci, že nemůže být

²² O tom svědčí minimální prostor věnovaný této problematice v základních učebnicích (Samuelson, Mankiw, aj.)

²³ Uživatel během rozhodování o volbě maximalizuje užitek, a proto důsledkem toho musejí být v mysli jedince jasně seřazené touhy a averze neboli souhrnně uspořádání jeho preferencí. Toto uspořádání umožňuje jedinci udělat výběr mezi jakýmkoliv dvěma alternativami.

²⁴ Tento výčet je pouze zjednodušující pro účely této práce. Opomíjí tak přesné a úplné znění některých předpokladů jako: axiom konvexity, spojitosti či tranzitivity a jejich formální zápis. Při jejich rozboru se musí také brát zřetel na to, že existují dva druhy chápání užítku; ordinalistický a kardinální a všechny předpoklady nejsou slučitelné s oběma koncepty.

ovlivněn hodnotovými soudy, emocemi ani jinými faktory. Předpoklady ekonomického člověka opomíjí v jeho jednání také reciprocitu²⁶, která může být spojená např. s udržováním vztahů resp. přátelství. V ekonomické teorii hlavního proudu není pro ekonomického člověka přátelství žádným bohatstvím.²⁷ Racionalita, jako vyjádření maximalizace užitku, dovedená do krajnosti nebere v potaz užitek jiných lidí, a proto takový agent může být pro ostatní členy společnosti i nebezpečný.

2.2 Předpoklady dokonalého trhu práce

Pro pracovní trh vyplývá, že pracovníci vystupují na trhu práce s racionálně uspořádaným systémem indiferenčních křivek. Lze říci, že podle neoklasické teorie rozhoduje o úspěšnosti efektivita alokace lidských zdrojů vzhledem k produkčním faktorům a to platí i pro pracovní trh. Předpoklady dokonalého trhu práce jsou v mnoha ohledech podobné modelu dokonalé konkurence. Na trhu práce je rovnováha mezi poptávkou a nabídkou práce, protože cena se ustálí na rovnovážné úrovni, kde tzv. čistí trh. Proto se na trhu nevyskytuje nezaměstnanost.²⁸ Odměna každého pracovníka je rovna jeho meznímu produktu.²⁹

Na trhu se nevyskytují žádné strukturální problémy ani silné seskupení firem a všechny trhy práce jsou stejné. Pro pracovníky platí, že jsou homogenní a důsledkem toho pobírají stejnou mzdu a nehrozí jim, že by bylo uzavírání smluvních vztahů ovlivněno nějakým „mocenským“ vztahem. Účastníci pracovního trhu se vyznačují také soutěživostí a volným pohybem. Teorie považuje potenciální problémy vznikající na trhu jako vnější a tedy ne přímo související s trhem.³⁰ Nedokonalosti trhu jsou vysvětlovány např. zásahy zaměstnavatele nebo nátlaky odborů týkající se výše mzdy, zásahy státu do distribuce bohatství nebo slabou informovaností a mobilitou.

2.3 Spravedlnost v klasické ekonomické teorii liberalismu

V následujících řádcích jsou stručně nastíněny základy pojetí spravedlnosti v klasické liberální ekonomické teorii, která není jasně myšlenkově ohraničena, protože její kostra

²⁵ Palaščík (2006) navíc dodává, že k těmto rozhodnutím dospívá díky řešení nesmírně komplikovaných soustav rovnic (str. 25)

²⁶ Ekonomie reciprocitu rozlišuje více druhů reciprocitu a v tomto případě jde o ten její druh, který neúští z explicitních kontraktů

²⁷ Srov. Bruni (2008), str. 24

²⁸ Platí, že všichni zájemci o práci mají možnost pracovat, neboť cena (mzda) na trhu práce stoupá s růstem množství uchazečů a klesá s jejich poklesem

²⁹ přírůstku produktu dosaženého přidáním jedné jednotky práce

³⁰ Srov. Levin-Waldman (2000), str. 51

vychází z mnoha ekonomických a filozofických škol a autorů jako např. Hobes, Locke, Rawls³¹ či Smith. Stejně jako u rozboru předpokladů neoklasické teorie i zde jde pouze o pokus najít základní abstraktní pilíře zkoumaného jevu vycházející ze zjednodušené a krajní varianty analyzované teorie (liberalismu).

Podle Adama Smitha je spravedlnost hlavní sloup podpírající chod společnosti.³² V souvislosti se spravedlností se liberální teorie zabývá především otázkami spojenými s dodržováním kontraktů a férovou výměnou statků. Do kontraktů a výměn statků by dále lidé měli mít právo vstupovat svobodně. Spravedlnost v tomto ohledu by měla být vymahatelná i pomocí postihu a sankcí. V tomto směru teorie vychází z faktu, že z každého práva vzniká povinnost. Tyto prvky vycházejí již z Aristotela a shodují se s typem spravedlnosti u Aristotela nazývaným jako směnná. Lze jednoznačně říci, že liberalismus je v porovnání s důrazem na další typy spravedlnosti orientovaný na směnnou spravedlnost.³³ Tento postoj vychází z obecné snahy liberalismu integrovat spravedlnost a „individuální autonomii“, neboť liberalismus považuje za stěžejní zachování osobních práv a svobod jednotlivce. Na spravedlnost se nahlíží jako na proceduru, která pomáhá účinně udržovat fungování trhu. Především z těchto důvodů je požadováno, aby byli všichni aktéři trhu férově informováni o těchto „pravidlech“ fungování trhu³⁴. Zároveň je přirozeně důležité, aby byla tyto pravidla dostatečně jasně definovaná a také vymahatelná a právně zakotvená.

Liberální teorie považuje za spravedlivou takovou cenu, která by byla dosažena na ideálním trhu nabídky a poptávky. Takový trh ale není v realitě dosažitelný, a proto bývá aktuální cena na trhu (který není považován za „dokonalý“) srovnávaná s hypotetickou cenou dosaženou za stejných podmínek na dokonalém trhu. Tento koncept zabývající se spravedlivou cenou jako normou se částečně podobá komutativnímu pojetí spravedlnosti, které ovšem nepřihlíží k žádným sociálním potřebám lidí.³⁵

³¹ J. Rawls je považován za tvůrce vůbec nejvýznamnější teorie zabývající se spravedlností, která mimo jiné obsahuje pokus o ospravedlnění nerovného rozdělení statků mezi různé vrstvy obyvatelstva, které je podle něho nevyhnutelné pro jakoukoliv formu společnosti - srov. Macpherson (1985), str. 12.

³² Čtenáře by mohlo zajímat tvrzení, že Smithův důraz na spravedlnost bývá někdy současnými ekonomy (např. tzv. Chicagskou školou) zastíňován nadměrným zdůrazňováním jeho důrazu na sebe-zájem (srov. Cima, Schubeck str. 230)

³³ Protože KSN rovněž vychází z Aristotelského rozdělení spravedlnosti, o dalších typech spravedlnosti se čtenář může dozvědět v kapitole „Spravedlnost jako ctnost a její rozdělení“

³⁴ resp. odpovídající legislativě

³⁵ Srov. Macpherson (1985), str. 19

Rozdělovací spravedlnost

Rozdělovací spravedlnost se všeobecně zabývá distribucí statků vyrobených společností (resp. odměn) mezi lidi. Charakteristickým rysem pro liberální teorii je, že se přímo rozdělovací spravedlností téměř vůbec nezabývá³⁶, protože trh a volná soutěž podle nich určují nejlépe a spravedlivě rozdělení těchto statků. Ale liberální ekonomové neopomíjejí zkoumání rozdělení bohatství úplně – pouze ji nespojují se spravedlností. Podle liberálů má každý člověk na trhu svoji cenu, kterou určuje trh a množství statků připadajících na jedince má odpovídat velikosti jeho ceny. V souvislosti s rozdělovací spravedlností byl pro liberální teorii charakteristický důraz na „dobročinnost“ jako na jediný způsob pomoci znevýhodněným spoluobčanům. Až po zjištění nefunkčnosti tohoto modelu financování se v liberální teorii objevil prostor pro zásah státu v případech největšího selhání trhu a ten přetrvává stále. Mezi faktory, kde liberální teorie připouští narušení práv jedince (např. v podobě redistribuce jeho bohatství daní z příjmu) patří obecně bezbranní lidé, oblast vzdělání aj.³⁷

Obecný přístup liberální teorie k možnostem státu zasahovat do ekonomiky je ovšem sporný. Lze říci, že negativní stanovisko teorie zastává vzhledem k systému sociální podpory z důvodu „nespravedlivé“ redistribuce bohatství od jedné části obyvatel k jiné. Dříve byl tento postoj podtržen zmiňovaným argumentem týkajícím se spoléhání na dobročinnost. Protože liberalismus respektuje právo jedince na to, aby stanovil, co pro něj tvoří největší dobro a podle toho se taky rozhodoval, stát má zůstat neutrální (a pasivní), protože musí respektovat práva všech obyvatel a není v silách žádného státu vytvořit politiku, která by nenarušovala autonomii žádného jedince.³⁸

Liberální pojetí spravedlnosti lze také interpretovat tak, že dokud jedinec nepoškozuje druhé, může konat neomezené kroky za účelem provedení svého zájmu. Pouze v případě, pokud by se dostal do konfliktu s jinými jedinci, platí, že by bylo úkolem státu tuto situaci řešit.³⁹ Liberální pojetí spravedlnosti lze označit jako konsekvencialistické, protože se vyznačuje důrazem na důsledek lidského jednání. Není

³⁶ Liberální teorie nemá tento termín vůbec ve své terminologii. V práci je proto tento výraz použit pouze za účelem názornějšího porovnání s prvky spravedlnosti v KSN.

³⁷ Srov. Cima, Schubeck str. 228

³⁸ Levin-Waldman (2000, str. 49) v tomto ohledu píše o konkrétním konceptu - tzv. „The concept of agency“, který uceleně shrnuje tuto část liberální teorie

³⁹ Tento pohled se shoduje s postojem Adama Smitha. Čtenáře by mohlo zajímat, že tento přístup se nápadně shoduje s předpoklady ekonomického člověka v kapitole o jeho skrytých předpokladech a to konkrétně s jedincovým úplným přehlížením užitku dalších lidí.

důležité, jak se člověk rozhoduje a nejsou důležité ani důvody, které ho k rozhodnutí vedou. O správnosti jednání rozhoduje pouze výsledek.⁴⁰

3. Katolická sociální nauka - paradigmatata a chápání spravedlnosti

3.1 Spravedlnost jako ctnost a její rozdělení

Ctnost je chápána jako dobrý způsob chování, který v teologickém kontextu umožňuje člověku se svým chováním stávat více podobným Bohu. Tato kapitola se věnuje pohledu na spravedlnost v KSN, přičemž vychází především z Aristotelovských základů, které KSN přejímá. Pro něj i pro Tomáše Akvinského byla spravedlnost nejvyšší ctnost a oba ji rovněž chápali jako tzv. morální zákon. Myšlenka čtyř kardinálních ctností (moudrost, spravedlnost, statečnost a umírněnost) se poprvé objevila ve filozofickém směru stoicismu z doby helénistické. Vedle kardinálních ctností existují ještě tzv. teologické ctnosti (láska, naděje a víra).⁴¹

Ctnost spravedlnost je obecně definována jako neustálé a trvalé odhodlání k tomu, dát každé osobě, co jí náleží jejím právem. Od dob Aristotela a jeho filozofického učení je spravedlnost dělena podle tří typů, které vycházejí ze tří základních možných vztahů závislosti ve společnosti. 1. U poměru dvou rovnocenných partnerů ve společnosti (jednotlivců či jiných subjektů jako např. korporací) jde o spravedlnost směnnou, u vztahu společnosti k jedinci („od shora dolů“) se jedná o spravedlnost rozdělovací a u vztahu jedince ke společnosti jde o spravedlnost účasti.⁴²

Směnná spravedlnost se vyznačuje důrazem na rovnost ve smyslu „každému, co jeho jest“ a nebere ohledy na zainteresované osoby. Může jít např. o platbu za zboží, kde jde o směnu statků nebo o pracovní vztahy, kde je vyplácena spravedlivá mzda. Jako příklad může posloužit pracovník, který dostává za poctivé plnění zadaných úkolů sjednanou mzdu. Curran (2002) tento druh spravedlnosti nazývá „slepý“⁴³, protože nezohledňuje rozdíly mezi bohatými a chudými. Na druhou stranu hraje důležitou roli

⁴⁰ Význam motivů pro ekonomický liberalismus je problematicky identifikovatelný, např. Adam Smith jako morální filozof nezastával plně konsekvenencialistický názor.

⁴¹ Mezi stoickým a křesťanským pohledem na ctnost je ovšem rozdíl ve způsobu získávání této ctnosti. Stoicové považovali ctnost za výsledek lidského úsilí, zatímco křesťané ji považují jako společný výsledek lidského úsilí a působení Boha

⁴² tyto typy spravedlnosti bývají také označovány jako komutativní, distributivní a kontributivní (či legální)

⁴³ Srov. str. 191

např. v ochraně vlastnického práva. Podle KSN tento druh spravedlnosti implikuje suverenitu člověka ve smyslu svobodného vstupu do kontraktu nebo výměny zboží. Motivem udržování tohoto druhu spravedlnosti je pro KSN obecné blaho.

Rozdělovací spravedlnost zahrnuje pravděpodobně nejvíce ekonomických otázek. Účelem tohoto druhu spravedlnosti je dát všem jedincům podíl na obecném blahu společnosti a tak vhodně rozdělovat statky (resp. odměny) ale i zátěže (daně) mezi obyvatele. Na rozdíl od směnné spravedlnosti respektuje každou osobnost zvlášť (ve smyslu jejích potřeb).

Spravedlnost účasti se orientuje na budování obecného blaha společnosti, do kterého by se měli zapojit všichni způsobilí lidé. V současnosti je v její souvislosti kladen největší důraz na aktivní zapojení jedinců, obzvláště lidí u moci, kteří ovlivňují např. legislativu.⁴⁴

KSN se poměrně málo zabývá explicitně spravedlností, její přesnou definicí nebo jejím rozdělením.⁴⁵ Od vydání encykliky QA se ovšem objevuje ve velké míře do té doby neznámý termín sociální spravedlnost, který lze chápat jako ctnost v personální rovině, ale i jako rys celého sociálního uspořádání. Klade důraz především na pozornost o znevýhodněné a chudé a celkovou spravedlivost institucí i jednotlivců a vychází opět z pojetí lidské důstojnosti každé osoby. Zároveň podporuje zapojení občanů do chodu společnosti, a proto se prolíná s principem subsidiarity.

3.2 Principy obecného blaha, subsidiarity a solidarity

KSN zkoumá etiku různých sociálních struktur a vychází tedy ze sociální etiky, podle nichž může být utvářeno a hodnoceno společenské jednání.⁴⁶ Tato etika je v KSN odkázána na sociální principy obecného blaha, subsidiarity a solidarity. Tyto abstraktní koncepty jsou jasně identifikovatelné⁴⁷ a v KSN aplikovány na praxi - na život ve společnosti.

⁴⁴ Její dřívější interpretace byla zaměřena na to, co jedinec dluží společnosti resp. „obecnému blahu“.

⁴⁵ Srov. Curran (2002) str. 188. Za zmínku stojí, že i tak se ale objevují zmínky v Rerum Novarum a v QA. o spravedlnosti. Ani dokument synody biskupů s názvem „De justitia in mundo“ „Spravedlnost ve světě“ se podle Currana ale nezabývá otázkami spravedlnosti dostatečně. Změnu v tomto ohledu přináší až sociální dokument amerických biskupů z roku 1986 „Economic justice for all“ – „Ekonomická rovnost pro všechny“.

⁴⁶ KSN lze tedy v jistém ohledu chápat jako deontologickou vědu, neboť i její přístup ke spravedlnosti vychází z důrazu na motivy jednání.

⁴⁷ Lze říci, že z teologického hlediska nejsou tyto principy jedinými myšlenkovými „pilíři“ KSN. Celé učení vychází z Písma Svatého a dále důstojnosti lidské osoby a jiných faktorů, které musely být z důvodů rozsahu této práce opomenuty. Učení KSN podobně jako jím navrhovaný hospodářský řád vychází taktéž z principu soukromého vlastnictví. Historie ukázala, že jakékoliv formy společného vlastnictví nemají šanci na přežití – s výjimkou rodiny a mnišských klášterů a podobných komunit.

Obecné blaho

Koncept obecného blaha vychází z víry, že každý jedinec je určen k životu ve společnosti (resp. komunitě). Tak může lépe rozpoznat svoji „identitu“ a zároveň může zakusit štěstí ze společných statků a hodnot, které by jako individuální jedinec nemohl zažít. Tento koncept může být také chápán jako sociální řád, resp. životní podmínky, které pomáhají člověku získávat svoji osobní dokonalost. Zároveň ale kladou na každého zodpovědnost za konání dobra pro společnost, neboť osobní blaho může fungovat jedině za předpokladu „fungujícího“ obecného blaha (např. v podobě legislativního rámce).

Podle interpretace tohoto principu v KSN není demokratická svoboda nebo tržně založená ekonomika v rozporu s principem obecného blaha. KSN dokonce tvrdí, že zanedbání tohoto principu naopak může vést k podkopání zmiňovaného tržního uspořádání ekonomiky.⁴⁸ Princip obecného blaha se promítá v hlásání úsilí o dodržování lidských práv pro všechny členy společnosti. Naše ekonomické jednání (např. v zacházení s přírodními zdroji nebo soukromým majetkem) je často ve světle KSN limitováno v důsledku předem stanoveného hájení zájmů společnosti.

Subsidiarita

Poslední století (komunismus, fašismus) vícekrát ukázalo, jaké následky na chodu společnosti může mít ubírání pravomoci lidem. Subsidiarita pro společnost znamená především požadavek na to, aby lidé (případně menší spolky a firmy) měli právo a zodpovědnost jednat ve společnosti s vlastním přičiněním a z vlastní iniciativy a až v případě, kdy to není jinak možné, s pomocí státu. Připomíná to tedy cestu od zdola nahoru. Od „výše“ postavených institucí se ale na druhou stranu očekává zodpovědný přístup k činnostem „níže“ postavených subjektů a případná pomoc tam, kde úkoly již převyšují jejich schopnosti.

Aplikováním tohoto principu se KSN snaží o to, aby jednotlivci přispívali společnosti a ne aby řád strhával moc na sebe. Jde o regulaci a hledání rovnováhy ve vztazích společenských celků (řádů) a jednotlivců ve světle zmiňovaného principu obecného blaha. Jan Pavel II., poučený socialismem, se v této souvislosti vyjadřuje k otázce

Soukromým vlastnictvím zde není myšleno jen vlastnictví nad movitými a nemovitými věcmi, ale také spoluvlastnická práva a práva k akciím.

48 Srov. Himes (2001), str. 37

omezování práva na hospodářskou iniciativu občana takto: „...*Místo tvůrčí iniciativy nastupuje pasivita, podřízenost byrokratickému aparátu a závislost na něm, který jako jediný orgán disponuje veškerými statky i výrobními prostředky a rozhoduje o nich – ačkoli není jeho vlastníkem: uvrhuje všechny do postavení téměř naprosté závislosti... To vyvolává pocit frustrace nebo beznaděje a nezájem o život národa; mnozí jsou doháněni k emigraci, vzniká emigrace „psychologická“.*⁴⁹

Uvedení tohoto principu v realitu vyžaduje jistě lidi ochotné vzít na sebe zodpovědnost a risk. Bez existence zprostředkujících (intermediárních) institucí a tzv. občanské společnosti je toto uvedení rovněž nemožné. V rámci hospodářské politiky a principu subsidiarity jsou často diskutovány otázky typu: do jaké míry poskytovat subvence nerentabilním odvětvím.⁵⁰ Pojetí subsidiarity bylo převzato „vnějším“ světem a je aplikováno např. při kritice globální ekonomiky a její centralizované moci. Princip je taktéž pevně zakotvený v politice Evropské Unie.⁵¹

Solidarita

Tento princip je s prací spojený nejméně. Papež Jan Pavel II. v KSN uvádí, že všechny ekonomické aktivity, včetně práce, jsou provázané. Lidé podle něho nepracují pro sebe, ale především pro své rodiny a společnost, a to je důvod pro vzájemnou solidaritu.⁵² V encyklice SRS uvádí,⁵³ že tato propojenost na globální úrovni v oblasti hospodářské, kulturní, politické a náboženské určuje vztahy v současném světě. Není to jen neurčitý soucit nebo povrchní dojetí nad zlem... Je to pevná a trvalá odhodlanost usilovat o obecné blaho neboli všech a jednoho každého, protože všichni jsme zodpovědní za všechny. Morálnímu postoji k této propojenosti pak odpovídá podle něho „ctnost“ solidarita. Solidarita vybízí lidi k zájmu o druhé a sociální zodpovědnosti a přirozeně se staví záporně k individualismu, který popírá vzájemnou provázanost. Zaujímá postoj rovněž k vztahům mezi lidmi, vládami a skupinami lidí. Stejně jako předchozí princip vychází především z lidské důstojnosti. Solidarita se projevuje např. v sociálním systému a ve vybírání daní.

49 Sollicitudo Rei Socialis, 15

⁵⁰ Srov. Ockenfels (1994), str. 67

⁵¹ Jacques Delors se odkázal na subsidiaritu v rámci kritiky přebujelé byrokracie koncentrované v Bruselu. V rámci EU subsidiarita znamená, že opatření na úrovni EU by měly být přijímány pouze v případech, že to není možné na „lokálnější“ úrovni.

Za zmínku stojí, že samotná církev se vyvinula během své historie do velmi centralizované instituce. Toto reflektovaly některé reformní kroky 2. Vat. koncilu, ale nad tempem změn panují všeobecně pochyby.

⁵² Srov. Naughton, Laczniak, str. 5

⁵³ Sollicitudo rei socialis, 38

3.3 Křesťanský pohled na práci

Pracovat bylo a je pro lidský rod vždy nevyhnutelné, vychází to z jeho pozice v řádu přírody. Paradigmata KSN týkající se práce bude čtenář bezpochyby moci lépe pochopit přiblížením křesťanského pohledu na práci. Křesťané věří, že práce přispívá nejen k obhospodařování a přeměňování Země⁵⁴, která byla lidem svěřena, ale rovněž k rozvoji a formování lidské osobnosti formou získávání píle, disciplíny aj. Nezáleží přitom na formě práce, tedy jestli jde o práci tělesnou nebo duševní, o práci v zaměstnání nebo doma či o práci placenou nebo neplacenou. Obecně platí, že v otázce práce je hlavní kritérium důstojnost člověka a důsledkem toho je kladen důraz i na to, aby člověk měl možnost uplatnit svoji vrozenou kreativitu. Jistě není možné vysvětlit křesťanské chápání práce pouze v jedné myšlenkové rovině. Jak vyplývá z předchozího textu, práce je člověku k prospěchu, a proto je člověk ochuzován, pokud nepracuje nebo dokonce nemá možnost ji získat. Zde čtenář proto dostává nástin vysvětlení křesťanského nazírání na problém nezaměstnanosti.

Jakákoliv forma práce v sobě zahrnuje námahu, je to hlavní atribut práce. Křesťané to považují za trest uvalený na každého člověka důsledkem jeho hříšné podstaty způsobené prvním hříchem Adama a Evy. Toto ovšem bývá často špatně interpretováno chápáním práce jako kletby. Služba druhým (bližním, církvi, společnosti či národu) je významný aspekt práce. Forem takové služby může existovat mnoho, stejně jako společnost potřebuje pomoc v mnoha oblastech. Křesťanské chápání lenosti jako hříchu ilustruje nazírání na nevykonávání práce. O významu role práce pro církve necht' svědčí také mnišské kláštery. V této souvislosti je nejvíce známá Řehole svatého Benedikta z 6. století, z které vychází heslo benediktinů „Modli se a pracuj“, jemuž odpovídá každodenní program mnichů. Tato řehole byla přijata i mnohými později zakládanými řeholními řádů a je pro mnichy po celém světě stejně aktuální jako v šestém století.⁵⁵

S prací souvisí také povolání, ne jak ho chápeme dnes (jako soukromou službou, resp. placeným povoláním), ale jako osobní životní úloha či životní poslání, které člověka naplňuje.⁵⁶ Formace jaký poslání práce je z křesťanského hlediska nejdůležitější. KSN to reflektuje v rozdělení práce na subjektivní a objektivní složku, přičemž subjektivní

⁵⁴ vychází mimo jiné z knihy Genesis

⁵⁵ Fenoménu benediktské tradice byla věnována mj. bakalářská práce „Ekonomie štěstí“ Tomáše Janotíka obhájená v roce 2009 na IES FSV UK.

⁵⁶ Höffner (2007), str. 122. V této souvislosti může za zamyšlenou stát fakt, že v dnešní době tak jak klesá zájem o učňovské pozice, vzrůstá tlak společnosti na vysokoškolské vzdělání mladých lidí. Zároveň s tím ale možná klesá identifikace těchto kvalifikovaných lidí s jejich povoláními.

složce dává větší prioritu. Křesťanský přístup ke mzdě klade důraz na spravedlnost a právo pracovníka pobírat odměnu za práci.

4. Porovnávání a shrnutí – první část

První ze dvou souhrnných srovnání této bakalářské práce se věnuje chápání spravedlnosti a paradigmatům obou směrů⁵⁷. Z předchozích kapitol vyplývá, že zásadní odlišností obou myšlenkových směrů je postoj k času. Neoklasická ekonomie předpokládá, že jednání ekonomických agentů není ovlivněno zkušenostmi ani dalšími faktory a tedy že je konzistentní. Samotná teorie je navíc všeobecně neměnná s časem. KSN ze svojí podstaty naopak reaguje na změny ve společnosti a vyvíjí se v jejich závislosti. Zřejmý rozdíl je také odlišný pohled na hodnocení jednání; zatímco klasická liberální teorie⁵⁸ jako tzv. konsekvenzialistický směr hodnotí pouze výsledek, KSN se zaměřuje také na motivy a průběh jednání. I přes tyto a další zásadní neshody patrné z předchozích kapitol se následující text na základě dosud provedené analýzy obou teorií snaží identifikovat vhodné prvky pro srovnání.⁵⁹

Neoklasická teorie předpokládá, že jedinec je orientovaný na zájem o sebe a svoje potřeby více než na potřeby společnosti. Zároveň pojímá jednání ekonomického agenta jako racionální.⁶⁰ Proto se lze ptát, jestli neoklasičtí ekonomové toto chování považují také za etické. Neoklasická teorie se však nezabývá rozhodnutími jedinců, ale přejímá je jako exogenně daná právě na základě předpokladu racionality. Důsledkem toho není v neoklasické teorii prostor pro jakékoliv hodnotové soudy o rozhodnutích či jednáních. V kontrastu s tím se KSN, jak bylo poznamenáno, zabývá přímo etikou a každý jedinec je podle ní určen pro život ve společenství. Osobní blaho může navíc podle učení růst pouze na základě fungujícího obecného blaha. Lze tak říci, že rozebírané téma se dotýká širšího ideologického střetu mezi individualismem a tzv. komunitním pohledem⁶¹. V neoklasické teorii je totiž opomenut jakýkoliv sociální kontext člověka. V porovnání

⁵⁷ Pro účely zjednodušení je neoklasická i klasická liberální teorie zahrnuta pod jeden směr.

⁵⁸ Čtenář se později přesvědčí, že podobně lze přímo interpretovat i prvky neoklasické teorie – konkrétně welfarismus.

⁵⁹ Nechtě je jednou z motivací také následná vyšší úroveň souhrnného srovnání obou směrů v druhé části bakalářské práce.

⁶⁰ DeMartino (1999) se zabývá smyslem existence předpokladu racionality a podává v návaznosti na kap. 2. 1 jednu z možných interpretací problému. Podle něho musí mít každý vědní obor počáteční předpoklady, a proto i neoklasická ekonomie předpokládá racionalitu. V důsledku toho ztrácí význam zkoumání správnosti tohoto předpokladu, protože tato otázka se netýká neoklasických ekonomů, nýbrž psychologů, antropologů či biologů – srov. str. 14.

⁶¹ Autor tímto termínem myslí pohled orientovaný na život ve společenství.

obou teorií hraje roli i to, že racionalita je z podstaty orientovaná na budoucnost, zatímco normy souvisejí s přítomností.

Základní neoklasický model dokonalého trhu práce nepočítá s výskytem nezaměstnanosti. Předpoklad racionality (o chování jedince) implikuje, že jakékoliv formy tzv. neefektivit⁶² jsou přičítány k odchylkám od ideálního modelu způsobeného iracionalitou jednotlivců, nedokonalostmi trhu či zásahy státu. KSN na druhou stranu nepředkládá žádný ideální model celé ekonomiky, ale naopak se zabývá zejména aktuální situací. Po této stránce lze proto říci, že v porovnání s KSN se neoklasická ekonomie orientuje více na předpokládaný stav ekonomiky.

Spravedlnost

Společné rysy obou směrů lze nalézt v pojetí směnné spravedlnosti a to konkrétně v jejich postoji k svobodnému vstupu do kontraktů a spravedlivému dodržování sjednaných dohod.⁶³ V klasické liberální teorii se na rozdíl od KSN objevuje také hrozba postihu v případě nesplnění těchto závazků. Sociální učení totiž svoje hledisko v zásadě odvozuje z principu obecného blaha a morálního zákona, zatímco klasická liberální teorie především z práv jedince. Z obou teorií lze do jisté míry odvodit podobné stanovisko k zásahům vlády a to v důrazu na jejich co největší omezování. I přesto, že KSN v tomto ohledu vychází ze sociální spravedlnosti, která je klasickými liberálními ekonomy opomíjena, může u nich interpretace tohoto druhu spravedlnosti najít podporu díky principu subsidiarity propojeného se sociální spravedlností, jež vyzdvihuje zvětšování svobody a rozhodovací moci menších firem a jednotlivců.

Míra zásahů a pravomoci vlád souvisí kromě směnné také s rozdělovací spravedlností a spravedlností účasti, kterým sociální nauka věnuje značně větší pozornost v porovnání s liberální teorií. Postoj KSN k pravomoci vlád je založen na sociální zodpovědnosti, maximálním možném zpřístupnění obecného blaha a principu solidarity. Podle klasických liberálních ekonomů by vláda měla mít především roli garanta dodržování „pravidel“ trhu, ale ve výjimečných případech nevylučují ani její zásahy do fungování trhu. V tomto stanovisku lze vidět blízký prvek s KSN.

Neodlučitelnou součástí pojetí spravedlnosti v sociálním katolickém učení je solidarita a charita, zatímco klasičtí liberální ekonomové starost o druhé chápou pouze jako

⁶² Či nespravedlnosti, jak může být neefektivita neoklasickými ekonomy také interpretována.

dobročinnost, která nesouvisí se spravedlností.⁶⁴ To lze patrně považovat za jeden z nejpodstatnějších rozdílů v obou teoriích. Liberální ekonomie totiž všeobecně v interpretaci rozdělovací spravedlnosti nepovažuje příspěvek chudým jako ctnost. Z pojetí role dobročinnosti může vyplývat i pohled na roli vlády. Neboť odlišný postoj liberálních a morálních ekonomů k této otázce lze vysvětlit různou mírou důvěry v schopnost dobročinných příspěvků korigovat trhem určené rozdělení bohatství. Oba rozebírané směry částečně vychází již z Aristotela, tato kapitola však ukázala, že se jejich paradigma i pojetí spravedlnosti liší. Prastarý koncept tzv. přirozeného práva se prolíná oběma směry (vychází z něho mj. zákonodárství)⁶⁵ a v případě analýzy kořenů neoklasické a klasické liberální školy a KSN by byl příhodný.

5. Neoklasická teorie a odměňování

Neoklasická teorie nepřímou tvrdí, že jakékoliv uspořádání bohatství mezi lidmi vzešlé přirozeně fungováním dokonale konkurenčního trhu je legitimní. Mzdy lze vyjádřit jako rovnováhu mezi tradičním ekonomickým principem vzácnosti a neoklasickým pojetím přístupu pracovníka k práci jako k neustálé volbě mezi volným časem a prací⁶⁶. Další formou příjmu může být vedle mzdy také zisk z podnikání, přičemž jedinec dělá rozhodnutí o volbě mezi těmito variantami příjmu na základě svých preferencí - o současné nebo zpožděné spotřebě a dalších faktorech.⁶⁷ Tato kapitola se věnuje pohledu neoklasické teorie na otázky odměňování s důrazem na odhalení těch prvků, které mohou být prospěšné pro srovnání s katolickým sociálním učením.

⁶³ Pro srovnání této kapitoly s realitou uveďme, že v právu zemí západní kultury jsou běžně prvky směnné spravedlnosti zakotveny na základě etických principů (např. v podobě ošetření uzavírání smluv za nespravedlivých podmínek).

⁶⁴ Názory klasického liberalismu na roli služby společnosti se však různí s odlišnými časovými obdobími jejich vzniku a je problematické je jakkoliv identifikovat.

⁶⁵ A v KSN je téma spravedlivé mzdy často spojováno se soukromým vlastnictvím, které podle učení zcela vychází z tzv. přirozeného práva.

⁶⁶ Práce tak může být z neoklasického pohledu interpretována jako nutná zátěž, kterou člověk musí podstoupit, aby si mohl užít plody jeho námahy. Ve světle principu maximalizace užítku jde při práci o ztrátu užítku.

⁶⁷ Neoklasická teorie zastává názor, že zisk je výsledkem částečně jedincova rozhodnutí a částečně produktivního charakteru kapitálu. Resnick a Wolff (1987) v této souvislosti píšou, že je proto nerozumné vinit příjemce zisků z případných přílišných příjmů. Případný žalobce totiž viní pouze preference onoho příjemce (o zmiňovaném odsunutí spotřeby na budoucnost) a přirozené schopnosti kapitálu – srov. str. 82. Tím ovšem vyvstávají otázky, do jaké míry se lze odvolávat na preference. A konkrétněji – jestli se podobným způsobem část neoklasických ekonomů odvolává na preference také v případech lidí postižených chudobou. Více je tomuto tématu věnováno v dalších podkapitolách.

5.1 Trh práce

Tento pododdíl se věnuje tématu, jež je nezbytné pro formulaci následujících podkapitol - jde o neoklasické hledisko na fungování trhu práce. Firmy potřebují faktor práce podobně jako další výrobní faktory k produkci zboží. Prodané zboží poté umožňuje majitelům odměňovat jednotlivé výrobní faktory. Zaměstnavatel je ochotný nabídnout za výrobní faktor cenu odpovídající jeho přínosům tržbám firmy, a to platí obecně pro všechny výrobní faktory - zemi, kapitál, suroviny a také práci. Uchazeč o práci v rámci maximalizace užitku vybírá mezi prací a odpočinkem. Každá hodina práce pro něj znamená ztracenou hodinu odpočinku a následkem zákona klesajícího mezního užitku navíc každá další ztracená hodina přináší větší újmu. Z toho vyplývá, že nabídka práce je klesající křivka (s vyšší mzdou jsou lidé ochotni více pracovat), zatímco poptávka po práci je naopak rostoucí.⁶⁸ Firmy proto budou v případě, kdy mzda roste, hledat náhradu za práci v podobě substitutů.

Firma při rozhodování o počtu najatých pracovníků vychází ze zákona klesajících výnosů.⁶⁹ V jeho důsledku se pro firmu snižuje ekonomická cena každého dalšího přijatého zaměstnance. Jinými slovy nově najatý zaměstnanec přispívá k zisku firmy méně v porovnání se zaměstnancem přijatým předtím (následkem menší produktivity vyjádřené např. v počtu vyrobených jednotek). Firmy se proto rozhodují podle mezního produktu jednotlivců (resp. příspěvku k produkci firmy), přičemž zaměstnavatel srovnává mezní produkty potenciálně najatých pracovníků s úrovní mzdy na trhu.

Jde tedy o porovnávání nákladů a výnosů firmy minimalizující náklady. Množství najatých zaměstnanců tak stoupá, dokud je eventuálně další přijatý pracovník stále pro firmu ekonomicky výhodný. Čím větší je produktivita nabízené práce, tím větší je po ní poptávka. V rovnováze je každý placený podle toho, jakým mezním produktem přispívá k meznímu produktu firmy.⁷⁰

5.2 Minimální mzda

Tato podkapitola se zabývá otázkou minimální mzdy ve světle neoklasické teorie.⁷¹ Hlavní cíl tohoto opatření bývá zvýšení příjmů nejméně odměňovaných skupin

⁶⁸ Z důvodu zjednodušení je opomíjena možnost zpětně zatočené nabídkové funkce práce

⁶⁹ Tento princip vychází ze zákona klesajícího mezního produktu – je-li zvětšován pouze jeden výrobní vstup za jinak stejných podmínek, budou se přírůstky produkce zmenšovat.

⁷⁰ V tomto procesu hraje roli také firemní kapitál

⁷¹ Analýza dopadů minimální mzdy je zájmem mnoha ekonomů, jejichž studie bývají spojovány s konkrétními geografickými celky nebo referenčními skupinami. Lze říci, že výsledky bádání jsou

obyvatelstva, zmírnění rozdílů v příjmech mezi lidmi s následným upevněním sociální míru⁷² a pomoc lidem nezačleněným v odborech (kteří jsou znevýhodněni při platových vyjednáváních). Zásluhu na existenci minimální mzdy mají totiž odbory, které disponují vyjednávací silou a hrozbou stávkou.⁷³ Zastánci minimální mzdy také argumentují zvýšením kupní síly nejchudšího obyvatelstva a atraktivitou této pobídky pro lidi způsobilé přijímat sociální dávky, jejichž příjem se jinak příliš neliší od výše těchto dávek. Vidina vyšší vyplácené mzdy může totiž tyto lidi motivovat k přechodu k práci.

Vzato z jiného pohledu slouží minimální mzda jako jeden z neobjektivnějších nástrojů sociální politiky v porovnání s jinými prostředky. Často je její zavádění doprovázeno růstem celkové mzdové hladiny. Její negativní stránkou jsou důsledky vyvolané poklesem poptávky po práci ze strany zaměstnavatelů a následným propouštěním, které se dotýká především nejchudších vrstev obyvatel. To je hlavní důvod, proč je toto opatření v zásadě hlavním ekonomickým proudem odmítáno. Z neoklasické teorie totiž vyplývá, že zavádění minimální mzdy škodí nejvíce těm částem obyvatelstva, kterým by měla naopak pomáhat.

Z pohledu teorie je negativní vliv min. mzdy určen rozdílem mezi její uměle regulátorem nastavenou výší a tzv. trh-čisticí mzdou.⁷⁴ Pokud je totiž minimální mzda vyšší než rovnovážná mzda, práce nebude nabídnuta všem lidem usilujícím o ni, což vyústí v nezaměstnanost. Její zavedení proto způsobí buď propouštění těch pracovníků, jejichž ekonomická cena je ve smyslu jejich mezního produktu nižší než zavedené mzdové minimum nebo zvednutí produktivity mezi pracovníky s nízkou efektivitou práce. Zaměstnavatelé se budou totiž přirozeně poptávat po vyšší produktivitě. Z neoklasické teorie tedy plyne, že zavedení min. mzdy zvýhodňuje tu část pracující síly, která bude v jejím důsledku vydělávat v průměru více peněz na úkor té části účastníků pracovního trhu, kteří práci ztratí anebo ji budou marně hledat.⁷⁵

Neoklasický model pracovního trhu počítá, jak bylo již zmíněno v druhé kapitole, s homogenitou na straně nabídky práce, jež v realitě téměř nikdy neplatí. Zejména u

obecně nejednoznačné. Rozsah této práce však umožňuje podat pouze teoretický náhled na tuto problematiku.

⁷² Srov. Fialová (2006), str. 6

⁷³ Ekonom G. Mankiw (2009) uvádí, že členové odborových hnutí pobírají v průměru o 10% až 20% vyšší plat - str. 421

⁷⁴ Z toho vyplývá, že jedno z kritérií pro posuzování zavedení minimální mzdy v konkrétních případech je rozdíl mezi navrhovanou výší min. mzdy a trh-čisticí mzdou. Vliv na nezaměstnanost se proto nemusí projevit, pokud je tento rozdíl záporný.

⁷⁵ Levin-Waldman (2000), str. 51

mladých pracovníků je nabídková funkce prokazatelně méně elastická, a proto jsou zavedením minimální mzdy v porovnání s jinými referenčními skupinami více ohrožena jejich pracovní místa. Z tohoto důvodu se především v jejich případě povolují v různých zemích v závislosti na jednotlivých sektorech ekonomiky nižší limity minimální mzdy.

5.3 Mzdové rozdíly

Lze říci, že z neoklasické teorie vyplývá předpoklad existence rozdílů ve výši odměn u jednotlivých zaměstnání.⁷⁶ Tyto odlišnosti mohou být způsobené např. na základě menších vrozených nadání, menších investic do lidského kapitálu, diskriminace pracovníka zaměstnavatelem či svobodného rozhodnutí zaměstnance. Základní hledisko neoklasické teorie vysvětlující rozdíly ve mzdách vychází z již nastíněných modelů a předpokladů. Vyšší příjem u části obyvatel je možné vysvětlit buď jejich vyššími preferencemi práce vůči volnému času, nebo jejich vyšším mezním produktem. Nižší příjem u jiné skupiny obyvatelstva může být obdobně vysvětlen na základě jejich preferencí volného času nad prací či jejich nižším mezním produktem.⁷⁷

S tím souvisí, že průměrně vyšší platy lidí s vysokoškolským vzděláním jsou interpretovány jako výnosy z investice do lidského kapitálu. Tito lidé mají totiž vyšší mezní produkt důsledkem nabytí nových dovedností.⁷⁸ Roky strávené vzděláváním jsou všeobecně v neoklasické teorii považované za hlavní determinant výše mzdy. Absolvování vysokoškolského studia často vyžaduje děláním kompromisu mezi dalšími roky na vysoké škole a náklady příležitosti rovné ušlé mzdě, kterou by zaměstnanec vydělal, kdyby strávil čas prací.⁷⁹

Rozdíly v odměnách pracovníků mohou být z jiného hlediska vysvětleny také výskytem tzv. kompenzačních složek ve mzdě. Složka mzdy, která odráží rozdíly v neplatových charakteristikách jednotlivých povolání (např. noční směny, riziko nebezpečí ale naopak i prvky potěšení⁸⁰) se nazývá „kompenzační diferenciál“. Nadprůměrné platy např.

⁷⁶ Neoklasičtí ekonomové se ovšem zpočátku nezabývali mzdovými rozdíly důsledkem jejich základního modelu trhu práce vycházejícího z homogenity pracovní síly, dokonalé konkurence a maximalizace zisku.

⁷⁷ Proto může být fakt, že někteří lidé jsou relativně bohatší než jiní, interpretován tak, že se k tomu tyto lidé dobrovolně rozhodli. Stejně tak se chudí lidé dobrovolně rozhodli nestát se bohatými. Roli v této otázce však hraje také technologie, resp. produkční funkce firmy.

⁷⁸ V moderní ekonomické teorii se objevuje hypotéza tzv. „signalizace“, která v procesu hledání práce příkládá rokům stráveným na vysoké škole především signální roli. Protože v době najímání pracovníků tyto lidé pro firmu nemají většinou produktivní přínos (i přes nabyté vědomosti), náborový pracovník díky informacím, že uchazeč byl ochotný se několik let vzdělávat a pracovat na sobě, může získat významné rozhodovací kritérium.

⁷⁹ Z této neoklasické interpretace ušlých nákladů příležitosti tedy přirozeně vyplývá, že je spravedlivé, aby byli lidé s vyšším vzděláním lépe ohodnoceni na trhu práce.

⁸⁰ Tato složka je tedy měřena v absolutní hodnotě a může nabývat i záporných hodnot

manažerů podstupujících rizika a jiné abnormální úkony jsou z pohledu teorie pohnutkou, která motivuje racionálně smýšlejícího pracovníka podávat jakkoliv nadstandardní pracovní výkon. Teorií efektivních mezd je v neoklasické ekonomii nazývána hypotéza vycházející z odměňování pracovníků na základě jiných faktorů než pouhým působením nabídky a poptávky na trhu práce. Firmy využívají motivační složky ve mzdách např. za účelem snížení fluktuace zaměstnanců. V důsledku je totiž zvýšena motivace pracovníků zůstat u firmy (zvláště těch lepších) a firma tak může lépe maximalizovat svůj prospěch.⁸¹

Mzdové rozdíly mezi jednotlivými zeměmi (které se mnohdy pohybují v řádech desetinásobků) lze také vysvětlovat na základě neoklasické teorie. Jejich příčina je především nižší mezní produkt práce, který je zaviněn chybějícím kapitálem na jedné straně a lidským kapitálem na straně druhé. Globální příjmová nerovnost se proto do jisté míry shoduje s nerovnostmi v mezním produktu práce.

5.4 Pojetí rozdělování a efektivnosti

Jak již bylo nastíněno, z modelu trhu práce vyplývá, že každý člověk je odměňován podle svého mezního produktu, jenž u pracovníků částečně odpovídá jejich investicím do lidského kapitálu (v podobě energie, času aj.). Lidský kapitál je formován mnohými aspekty jako výchovou, vrozenými duševními a tělesnými schopnostmi, vzděláním, zkušenostmi či praxí. Každý jedinec se podílí svým příspěvkem na celkové produkci daného celku (např. státu) různou mírou, již určuje zmíněný lidský kapitál, ale i faktory, jež lze souhrnně označit nabídkou zdrojů pro produkci zahrnující vklad v podobě nashromážděného pozemku či úspor určených na investice.

Na základě dosavadní analýzy teorie je možné odvodit stanovisko neoklasických ekonomů k rozdělování celkového produktu daného celku tak,⁸² že lidé jsou odměňováni podle výše jejich příspěvků k celkové produkci.⁸³ Argumentem podporujícím tento postoj je omezení možného vykořisťování druhých, a tedy v jistém

⁸¹ Rozdíl mezi průměrnou mzdou a platy špičkových manažerů se v posledních desetiletích několikanásobně zvýšil. Srovnáním zmiňované hypotézy kompenzačních mezd s neoklasickou analýzou nákladů a výnosů vyvstává otázka, jestli vždy platí, že příspěvek k zisku firmy nejvýše placených zaměstnanců odpovídá nákladům vynaložených na jejich mzdu.

⁸² Odměňování jedince ovlivňuje vedle zmiňovaného lidského kapitálu a nabízených zdrojů ještě produkční funkce podniku.

⁸³ V každé společnosti je mnoho těch, kteří se během života nezapojí do produkčního procesu vůbec nebo jen částečně. Pouze minimum neoklasických ekonomů by však navrhovalo jejich úplné vyloučení z „podílnictví“ na národním produktu. Podle všeho je totiž většina z nás odhodlána se starat o ty, kteří nedokážou být soběstační - DeMartino(1999), str. 51. DeMartino tak poukázal na z hlediska tématu této bakalářské práce zajímavou nekonzistentnost v myšlení některých neoklasických ekonomů.

smyslu spravedlnost⁸⁴. Zamezením vykořisťování je míněno to, že nikdo nemůže přijímat část celkového produktu bez předchozího přispění k jeho vytvoření. Tento princip je hodnocen jako prospěšný také vzhledem k blahu celé společnosti. V podstatě totiž motivuje lidi k získávání zmíněných faktorů (např. vzdělání) za účelem vyšší odměny, což může v důsledku vést k většímu příspěvku společnosti.

Lze říci, že dosud analyzovaný koncept tvorby mzdy nás přivedl k neoklasickému chápání jedné z hlavních příčin zrodů příjmové nerovnosti. Za účelem zdržení se hodnotových soudů obvykle neoklasičtí ekonomové věnují minimum pozornosti⁸⁵ otázce týkající se problematiky původu jednotlivých výrobních faktorů rozebíraných v této podkapitole (vrozených schopností, nabytých zdrojů vhodných pro produkci aj.) a správností toho, aby vlastníci těchto faktorů získávali největší odměnu. DeMartino (1999)⁸⁶ vyjadřuje v této souvislosti pohled neoklasické teorie na stránku lidského kapitálu takto: vrozené schopnosti, kterými ekonomičtí agenti dnes disponují, jsou většinou důsledkem řady dobrovolných rozhodnutí v minulosti. Autor tím myslí nejen samotného ekonomického agenta, ale i jeho předky s tím, že současný stav nadání, kterými agent disponuje, je ovlivněn tím, jestli on nebo jeho předkové v minulosti utratili většinu peněz za investice do lidského kapitálu nebo za konzumní zboží apod. DeMartinoovo chápání problematiky vychází opět z racionality agenta, jehož užitek maximalizující rozhodnutí se tentokrát projevují dynamicky s časem.⁸⁷

5.5 Blahobyť společnosti

Tato podkapitola se zabývá pohledem neoklasické teorie na vyhodnocování užitečnosti jednotlivých ekonomických opáření⁸⁸ pro společnost. Jeden z přístupů, který byl v tomto ohledu dříve spojován s neoklasickou ekonomikou, je tzv. utilitarismus.⁸⁹ Z jeho základů vyplývalo, že užitek lidí lze měřit a vzájemně porovnávat použitím arbitrárních jednotek. Pro vyhodnocení užitku celé společnosti důsledkem toho stačilo sečíst

⁸⁴ V tomto případě vychází najevo (i v návaznosti na kap. 2.1.3.) důraz neoklasické teorie na komutativní spravedlnost.

⁸⁵ Necht' důkazem toho je malá pozornost věnovaná tomuto tématu v základních učebnicích ekonomie

⁸⁶ Str. 66. DeMartino v této části své knihy vychází z učení liberálního ekonoma Roberta Nozicka

⁸⁷ V souvislosti s neoklasickým chápáním lidských nadání vyvstává možná polemika. Lidé se rodí s jinými vrozenými schopnostmi, které lze např. studiem rozvíjet, ale prokazatelně jen do určité míry. Lze proto chápat neoklasickou teorii v tomto ohledu v tom smyslu, že očekává od peněz do jisté míry (formou investice např. do školného) možnost neomezené kompenzace vrozených nadání? Negeneralizuje tak neoklasická ekonomie člověka jako jedinice maximalizujícího užitek způsobem přesně určeným jednak jeho neměnitelnými preferencemi a jednak lidským kapitálem, kterým zpočátku disponuje? Takové pojetí se může blížit tzv. funkcionalismu.

⁸⁸ týkajících se např. i rozdělení celkového produktu

⁸⁹ Rozsah této práce neumožňuje věnovat se utilitarismu blíže.

hodnoty těchto jednotek resp. užitkové funkce všech jednotlivců. Tento koncept, vycházející z tzv. kardinalistického měření užítku, byl proto později zamítnut.

Za efektivní stav, který je nazýván tzv. pareto-optimální, začala být poté v neoklasické teorii považována situace, kdy si nikdo nemůže polepšit, aniž by si někdo jiný nepohoršil.⁹⁰ Zlepšení nebo zhoršení ekonomické situace resp. její optimality je posuzováno jednotlivci na základě subjektivního hodnocení změny vlastního blahobytu. Tzv. paretové zlepšení lze interpretovat jako situaci, kdy si alespoň jeden člověk polepšil v porovnání s předchozím stavem a zároveň si nikdo jiný nepohoršil. Neoklasickými ekonomy je popisovaný optimální stav nazýván také „maximální sociální blaho“⁹¹ a je mu přičítána velká přednost - neutralita vůči tzv. hodnotovým soudům.⁹² Pareto-optimální je základní princip tzv. welfarismu vycházejícího z konceptu maximálního sociálního blaha a může být aplikována např. na posuzování vhodnosti ekonomických opatření. Díky tomuto konceptu bylo nalezeno kritérium pro posuzování blaha celé společnosti jiným způsobem než přímým měřením užítku jako u utilitarismu.

Welfarismus⁹³ vychází z analyzovaného konceptu ekonomického člověka, protože předpokládá, že jedinec je subjektivně schopen ohodnotit svůj stav vzhledem k jednotlivým ekonomickým opatřením resp. z nich vyplývajících situací⁹⁴, a proto implikuje, že *daná ekonomická situace může být hodnocena pouze na základě informací o užítku*. Welfarismus je tzv. konsekvenalistický směr, jenž proto hodnotí jednání pouze podle jeho důsledků. Tato forma konsekvenalismu, podobně jako koncept ekonomického člověka, vychází z předpokladu „požitkářsky“ založeného jedince. Nell (1980)⁹⁵ upřesňuje, že welfarismus staví na principu: „pokud máš rád něco, více je lépe“⁹⁶ a z něho vycházejícího vyvození: „více užítku je eticky lépe než méně užítku“.

⁹⁰ Ilustrovat takovou efektivní situaci týkající se rozdělování lze například takto; nechť při rozdělování pozemku je půda rozdělena na počet dílů, který odpovídá počtu nových majitelů. Poté, co každý majitel nabude vlastnictví své části pozemku, nezbyvá na původním pozemku žádná zbylá část. V této situaci si kdokoli z majitelů může polepšit pouze zabráním části pozemku jiného člověka. Takto charakterizovaná situace je efektivní neboli pareto-optimální.

⁹¹ Pro ekonomy může být známější anglická verze termínu: „maximum social welfare“

⁹² V tomto smyslu může být označeno rozložení bohatství za efektivní i v případě, který na první pohled odporuje spravedlnosti či rovnosti. Často zastávaný argument neoklasických ekonomů – neutralita vůči hodnotovým soudům, proto může znamenat i úplné opomíjení prvků spravedlnosti.

⁹³ Termín welfarismus souvisí s více ekonomickými tématy. Všeobecně je však spojován s ekonomickým pojetím blahobytu, který vychází z měření individuálního užítku na základě užitkové funkce jednotlivce

⁹⁴ Podobným principem ekonomický agent např. rozpoznává, jakou kombinaci statků si koupí za účelem maximalizace užítku.

⁹⁵ Str. 239

⁹⁶ Jde o předpoklad neoklasické teorie, vycházející z neomezené možnosti navyšovat svůj užitek konzumací, který bývá někdy označován předpokladem „chamtivosti“.

6. Pohled katolické sociální nauky na spravedlivou mzdu

„Spravedlivá mzda je oprávněný plod práce. Upírat ji anebo zadržovat může představovat velkou nespravedlnost.“

Katechismus katolické církve, 2434⁹⁷

V této kapitole bude představen pohled katolické sociální nauky na otázku spravedlivé mzdy.⁹⁸ Z tohoto důvodu se první pododdíl věnuje principům, z kterých učení vychází při formulování svého postoje k danému tématu.⁹⁹ Mezi ústřední zásady patří subsidiarita, solidarita a obecné blaho, které byly z tohoto důvodu rozebírány v druhé kapitole. Práce je ve skutečnosti pronajímané vlastnictví a KSN se opírá o její dělení na individuální a sociální stránku, přičemž tvrdí, že oba rysy jsou klíčové. Sociálním aspektem je myšlen celý „sociální organismus“ – sociální a právní ochrana práce, produkční propojenost profesí a společenská povaha práce (QA 69). Dalším východiskem nauky je definice práce jako činnosti jednak nutné pro zachování života¹⁰⁰ a jednak ryze osobního charakteru v tom smyslu, že síla a námaha je plným vlastnictvím člověka, jež ji uvádí v činnost a jehož prospěchu by měla sloužit (RN 34).

Nejčastěji používaná charakteristika spravedlivé odměny v sociálním katolickém učení je spojena s tzv. rodinnou mzdou, jejíž výše je dostatečně vysoká na to, aby uživila nejen příjemce, ale i jeho rodinu. Dalším příznačným rysem nauky je nesouhlas se mzdou, která je zjednodušeně řečeno pouze výsledkem působení nabídky a poptávky na trhu práce.

V otázce stanovování výše mzdy určila nauka v různých encyklikách několik kritérií, kterými se bakalářská práce dále podrobněji zabývá; potřeby pracovníka a jeho rodiny,

⁹⁷ Katechismus v tomto oddílu věnovaném spravedlivé mzdě dodává, že při stanovování přiměřené odměny se mají brát v úvahu jak potřeby, tak výkon každého jednotlivce.

⁹⁸ Následkem přes 100 let trvajících procesu formování je sociální katolické učení v různé míře nekonzistentní. Přispívá k tomu fakt, že na rozdíl od prvních encyklik směřuje nyní její poselství do celého světa. Důsledkem omezeného rozsahu této práce není možné analyzovat konzistentnost jednotlivých částí nauky vzhledem k tématu spravedlivé mzdy, a proto můžou být některé z prezentovaných názorů KSN i v rozporu s aktuálním postojem církve. Čtenář může i v této studii ovšem postřehnout vývoj KSN vůči změnám ve společnosti; konkrétně rozmachu sociální politiky.

⁹⁹ Otázka spravedlivé mzdy je součástí širšího tématu, které se zabývá problematikou spravedlivé ceny. V době vydání první encykliky RN na konci 19. století byla nespravedlivá mzda jednou z hlavních příčin třídních konfliktů, a proto rétorika tohoto okružního listu biskupům byla zaměřena především na zmírnění napětí ve společnosti. V současné době se ovšem aktuálnost tématu této bakalářské práce nezmenšuje kvůli nevyřešeným globálním problémům, které také jistou mírou souvisejí s odměňováním práce.

¹⁰⁰ Která je podle KSN přímo podnícená přirozeným zákonem.

ekonomické poměry příslušné firmy, požadavky plynoucí z národohospodářských vztahů mezi nezaměstnaností a výší mezd, pracovníkův příspěvek do produkčního procesu, požadavky plynoucí z podmínky obecného blaha aj.¹⁰¹

Na mnoha místech učení je otázka spravedlivé mzdy spojována s důrazem na soukromé vlastnictví - jako prostředkem řešení tzv. sociální otázky a zdrojem svobody.¹⁰² Adekvátně vysoká mzda totiž umožňuje lidem vedle samotného přežití také spořit, v čemž KSN vidí několik výhod pro společnost týkajících se např. větší příjmové rovnosti. Od lidí pracujících v zájmu nabytí vlastnictví lze očekávat také větší pracovní nasazení (RN 35, QA 63). Sociální katolická nauka chápe mzdu jako prostředek umožňující člověku užívat statků tohoto světa, a proto v její nespravedlivě nízké výši vidí omezování jedince v možnosti podílet se na prospěchu z těchto statků – přírodních i výtěžků lidské práce. Tento přístup vychází z principu tzv. univerzality statků.

Papežům ale nejde pouze o výši mezd, kterou pracovníci dostávají, ale zajímá je také to, o jaký druh práce v zásadě jde. Encyklika MM (70) říká: „...výkony a služby malého významu nebo pochybné hodnoty jsou placeny velmi dobře, ba až extrémně, ale vytrvalá a hodnotná práce celých vrstev pracovitých a poctivých občanů je odměňována příliš nízce.“

Rodinná mzda

Zaměření sociálního katolického učení na rodinnou mzdu odráží její důraz na roli matky v ochraně domova a péči o děti, které podle ní všeobecně není dostatečně společensky zhodnocené.¹⁰³ V tomto ohledu není podle nauky správné, aby matka byla nucena namísto péče o domov vydělávat peníze na placené pozici (LE, 19)¹⁰⁴. Z těchto důvodů sociální učení odvozuje, že spravedlivě vysoká mzda by měla umožnit uživení nejen jejího příjemce, ale i jeho manželku a děti. Její výše by měla rodině poskytnout prostředky pro rozvíjení všestranného života (tj. kulturního, sociálního a duchovního využití) a zároveň garantovat překonání náhlých těžkostí a možnost spoření, které pro rodinu znamená pocit většího bezpečí. KSN se této otázce konstantně věnovala ve všech

¹⁰¹ Poslední dva příklady kritérií se objevují teprve v dokumentu MM a lze říci, že encyklika jimi tak významným způsobem rozvíjí nauku sociálního učení o mzdách. Na obecné blaho se v tomto směru zaměřuje jak na národní tak globální rovině.

¹⁰² KSN na mnoha místech opakuje, že soukromé vlastnictví není „zákonem lidským“, ale přirozeným.

¹⁰³ V tomto směru hraje roli chápání úlohy ženy jako od přírody určené ochránkyně dětí a domova – srov. Cahill, Himes (2005), str. 401.

¹⁰⁴ Učení ovšem nikde nekonkretizuje věkovou hranici dětí nebo jiné kritérium týkající se optimální délky doby, kdy by matka měla zůstat v domácnosti. Roli matky se věnuje také podkapitola „Polemika nad některými prvky KSN“.

významných encyklikách, které se zabývaly ekonomickými záležitostmi (viz např. RN 35, QA 71, GS 67, LE 19, CA, 15). V později vydaných dokumentech pohled sociálního učení na téma ovlivňuje rozmach sociální politiky napříč Evropou, jež se konkrétně projevuje v interpretaci sociálních dávek jako jednoho z nástrojů pro udržování standardu rodinné mzdy v případech, kdy ji nelze jinak zařídit.

6.1 Vztah pracovníka a zaměstnavatele

„V dnešních podmínkách nelze nalézt důstojnější způsob, jak uskutečnit spravedlnost ve vztahu mezi pracovníkem a zaměstnavatelem, než je mzda za práci.“

Laborem exercens, 19

KSN hájí názor, že zaměstnavatel se prohřešuje proti povinnosti všech lidí zachovávat si vzájemně život, když ze své role¹⁰⁵ negativně ovlivňuje plat, jenž je často jediný prostředek chudých k získávání obživy (RN 34). *Toto manipulování* se může konkrétně projevovat v uzavírání pracovních smluv. Nauka tvrdí, že k jejich dojednání by neměl stačit pouhý souhlas obou stran vyjednávání. Pracovní kontrakty podle ní nejsou principiálně špatné, ale při jejich uzavírání se musí hledět na spravedlnost (QA 64, CA 8). Zaměstnanec může být totiž okolnostmi donucen přijmout značně nevýhodný kontrakt. Jan Pavel II. v CA (8) kritizuje individualistickou formu vztahu zaměstnavatele a zaměstnance založeného čistě na smluvním vztahu a taktéž laxnost států, které nechtějí zasahovat do těchto smluv.

KSN se ovšem v zájmu rovnováhy zabývá také pozicí firmy ve vyjednávání o mzdách a její ekonomickou výkonností. Bylo by totiž podle ní nespravedlivé ohrozit nemístnými požadavky chod firmy. V tomto duchu se tvrdí v encyklice QA (68): *Neboť na velkém omylu jsou ti, kdo bez rozpaků šíří zásadu, že práce má takovou cenu a má být odměněna mzdou tak velikou, jakou cenu mají produkty jí získané, že tedy dělník má právo žádat plný výnos práce.*

Vztah pracovníka k zaměstnavateli může být negativně poznamenán snížením mzdy. KSN ve snaze identifikovat možné příčiny způsobující tento jev označuje v případě nedostatku iniciativy nebo netečnosti vůči technologickému vývoji počínání managementu za nespravedlivé. Podobného jednání vůči pracovníkům podniku se ale

¹⁰⁵ Nespravedlivá mzda není jediná forma možného zneužívání pracovníků. Na jiných místech se sociální katolické učení věnuje také práci nezletilých osob, porušování předepsané pracovní doby či neodpovídajícím hygienickým podmínkám pro práci.

mohou dopouštět také ekonomičtí aktéři zvenčí, kteří svým jednáním způsobují finanční problémy firmě¹⁰⁶. Možné příčiny snížení mzdy jsou proto obecně děleny na vnitřní a vnější (QA72).

6.2 Poměr práce a kapitálu

„Kapitál nemůže být bez práce, ani práce bez kapitálu.“

Quadragesimo anno, 53

KSN zastává názor, že za účelem práce se musí spojit jak majitelé kapitálu, tak lidé nabízející práci a jedině jejich součinností může vzniknout produkt. A proto je zcela nespravedlivé, když si jeden z nich přisvojuje plody společného díla.¹⁰⁷ Pohled nauky v tomto směru vychází z předpokladu, že v rozdělovacím procesu by výnos z práce měl být důležitější než zisk z kapitálu a úroků.¹⁰⁸ Nevyváženost vztahu kapitálu a práce proto může mít negativní dopady i na spravedlivou výši mezd.

Vztah práce a kapitálu se týká také rozdělování tzv. sociálního produktu mezi tyto dva produkční faktory, jež podle encyklik není uspokojivé. Učení naznačuje, že jedna z možných příčin tohoto problému může být fakt, že kapitál na rozdíl od práce přibýval a stále přibývá.¹⁰⁹ Lev XIII. v encyklice RN vyjadřuje názor na opomíjení role práce takto: *Skutečnou hanbou a nelidskostí však je vykořisťovat lidi kvůli zisku, pokládat je jen za jakési zboží a cenit u nich pouze zdatnost svalů a tělesnou sílu (RN 16).*

Podíl na nespravedlivém rozdělení lidí na bohaté a chudé je katolickou sociální naukou částečně připisován nerovnováze mezi kapitálem a prací. Proto se KSN také zabývá nespravedlivým rozdělením ekonomických plodů mezi majitele kapitálu a pracovníky u mnoha velkých a středních firem, které zaznamenaly významný růst díky stávajícím hospodářským poměrům. Encyklika MM (77) upozorňuje, že jedním z nejpraktičtějších

¹⁰⁶ např. v podobě neférového jednání na trhu a tím přivoleného snížení ceny konkurenčního výrobku.

Papež zde reaguje na blíže nespecifikované ekonomické entity, které stojí za zrodem nezaměstnanosti a dalším problémů. V QA (132) se k tomuto tématu KSN vyjadřuje takto: *Snadné zisky, jichž se leckomu v neřízeném trhu dostává, lákají mnoho lidí k spekulaci; ti pak dychtí jedině po tom, aby se dostali k ziskům co nejpohodlněji a často v bezuzdné podnikavosti svévolně a chtivě zvyšují nebo snižují ceny zboží tak, že se promyšlené plány výrobců ukazují bezcennými.*

¹⁰⁷ Protože kapitál pochází v zásadě z přírodních zdrojů, považuje jej sociální nauka za dar od Boha, který zefektivňuje výrobu.

¹⁰⁸ Učení se tím ovšem nestaví proti výnosům z úroku či půjček

¹⁰⁹ Srov. Höffner (2007) str. 215.

nástrojů, jak napravit tuto nerovnováhu a umožnit tak lidem lepší přístup k celému „stvoření“, je spolupodílnictví zaměstnanců na vlastnictví firem.¹¹⁰

6.3 Spravedlnost a role státu

KSN se v učení o spravedlivé mzdě často odvolává na sociální spravedlnost jako na důvod zásahu státu v situacích, kdy je z nějakého důvodu ohroženo vyplácení spravedlivé mzdy. Požadavkem sociální spravedlnosti je podle nauky vybudování systému, který by i v případě nemožnosti vyplácení spravedlivé odměny (např. z důvodu existenčních problémů podniků) zajistil co nejdříve výplatu odpovídající odměny (QA 71).¹¹¹ Tato podkapitola představuje postoj KSN vůči roli státu a dosud analyzované nauce o spravedlivé mzdě.

Spravedlivá mzda je podle KSN měřítkem spravedlivosti celého společensko-hospodářského zřízení (LE 19). Na základě principu obecného blaha spojuje nauka výši mezd ve společnosti s výší nezaměstnanosti a cenami statků. Mezi požadavky hospodářského blaha podle ní patří, aby byl zachováván správný poměr mezi výškou mzdy a cenami zboží (MM 79). A v encyklice QA (74) papež říká: *Je známo, že příliš nízké i příliš vysoké mzdy bývaly příčinou nezaměstnanosti.*¹¹² Rozšiřování mzdových rozdílů má podle katolické sociální nauky neblahé účinky na sociální spravedlnost, protože vede mimo jiné k upozaďování těch odvětví, ve kterých je nastavena míra platového ohodnocení nízko.¹¹³ V MM papež říká, že výše mzdy by měla reflektovat potřeby současného prolínání světových hospodářství, čímž se KSN snaží reagovat na problematiku mzdových rozdílů na globální úrovni.¹¹⁴

¹¹⁰ V této souvislosti lze upozornit na existenci mnoha konkrétních forem vlastnictví firem, které se shodují s návrhy KSN. Uvedme projekt italského katolického hnutí Focolare „Ekonomika společenství“ (dále jen ES). Ve světě je do něho momentálně zapojeno přes 800 podniků ve 34 státech. ES je program, jehož cílem je dávat život novým podnikům a jejich zisk přerozdělovat do 3 oblastí; 1. k chudým lidem v nouzi, 2. k formaci nových lidí, kteří budou schopni pokračovat v aktivitách ES a 3. k přirozeným reinvesticím do podniků. Čtenáře by mohlo zajímat, že zakladatelka projektu Ch. Lubich označila některé encykliky (především RN a CA) jako inspiraci pro rozšíření křesťanských principů do prostředí ES.

¹¹¹ Učení v této části jinými slovy volá po garantovi sociální politiky. Je nad rozsah této práce analyzovat změny v posledním století v sociálních politikách zemí, ale je zřejmé, že od dob vydání encykliky QA prodělaly velký vývoj. Proto lze říci, že přání autorů KSN se alespoň částečně proměnily v realitu.

¹¹² Tento postoj KSN vychází z důrazu na sociální spravedlnost; konkrétněji ze snahy zajistit práci pro všechny. V následujícím oddílu encykliky (75) papež zahrnuje vizi spravedlivé mzdy do širšího konceptu jednoho hospodářského těla, sloužícího své úloze na pevných základech tak, že jednotlivé údy tohoto těla si budou vzájemně pomáhat.

¹¹³ V této souvislosti lze zmínit, že tuto část KSN lze spojovat s jejím kritickým postojem vůči všeobecně nepřirozeně vysokým odměnám manažerů, resp. vůči firemním konceptům s proměnlivou (motivační) složkou mzdy. Mezi argumenty nauky v této otázce patří např. nárůst nezdravého přetěžování pracovníků.

¹¹⁴ Srov. MM 78. Papež tím tak v encyklice částečně reagoval na problém stěhování firem za levnou práci do zahraničí.

KSN podává návrhy na řešení problémů ve společnosti týkajících se spravedlivé mzdy přímou i nepřímou formou. Mezi přímé doporučení patří například část encykliky CA (15), kde jsou za podstatné pro dosažení spravedlivé mzdy ve společnosti označeny dvě věci; neustávající snahu zprostředkovat dělníkům potřebné dovednosti a vědomosti tak, aby jejich práce přispívala ke zlepšení výroby a prostřednictvím legislativních opatření zabránit vykořisťování slabých a jinak znevýhodněných.

6.4 Rozdělovací spravedlnost

„Jako část a celek jsou jaksi totéž, tak to, co náleží celku, jaksi náleží části“.

Sv. Tomáš Akvinský¹¹⁵

V encyklice MM (74) papež tvrdí, že dobrý hospodářský stav určitého národa nelze hodnotit podle množství statků, kterými obyvatelé navenek disponují, ale podle jejich spravedlivého rozdělení. Sociální katolické učení vidí ve spravedlivém rozdělování celkového produktu úkol pro vladaře resp. státy, tak aby bylo o všechny vrstvy společnosti postaráno stejně.¹¹⁶ Nauka zároveň zastává stanovisko, že rovnější rozdělení příjmů by vedlo k rovnějšímu rozdělení vlastnictví a při důrazu na rozdělovací spravedlnost vychází z práva dělníků sdílet část z toho, na čem se sami podíleli (QA 61, 63). Proto dává státu dohlížecí roli nad dodržováním spravedlivého rozdělování, které se má dít nejen na základě směnné spravedlnosti, ale také na základě spravedlnosti sociální. Neboť ekonomický blahobyt se podle nauky uskutečňuje prostřednictvím přiměřené sociální politiky rozdělování výnosu.¹¹⁷ Jinými slovy KSN tvrdí, že způsob a míra spravedlnosti v procesu rozdělování ovlivňuje významným způsobem kvalitu života v dané zemi. Nezáleží totiž pouze na množství produkce, ale i na zohledňování sociální spravedlnosti. Podle učení je míra rozdělovací spravedlnosti ve státě určována i postojem státu k zajišťování standardů péče o znevýhodněné.

Učení nelze jednoznačně interpretovat ve prospěch často diskutované státní politiky zavádění zákonné min. mzdy. Tento názor, odůvodněný tím, že nauka nikde přímo

¹¹⁵ Citace Sv. Tomáše byla převzata z encykliky RN (27)

¹¹⁶ V porovnání s neoklasickou teorií je KSN „střízlivější“ v otázce zapojení všech jedinců do vytváření společných statků jako kritéria pro pozdější odměňování - srov. RN 27.

¹¹⁷ Kompendium sociální nauky církve 303

nezmiňuje státem zaváděné mzdové minimum, zastává Booth¹¹⁸. Může tedy vyvstat otázka, kdo je ve společnosti zodpovědný za dodržování kritérií týkajících se spravedlivé výše odměny pracovníka.

V KSN v tomto ohledu nelze přehlédnout důraz na princip subsidiarity, který patří k základním pilířům celého učení a jenž lze přímo aplikovat i na problematiku dožadování se spravedlivé mzdy. Pro příklad již v první encyklice *Rerum Novarum* je vyzdvihnuto rozdělení zodpovědnosti vzhledem k spravedlivé odměně. Do zmiňovaného procesu by se měly zapojit zprostředkující organizace (v otázkách práce míněno především odbory) tak, aby se mohli pracovníci společně a organizovaně zapojit do boje za výši vlastní mzdy. V CA 15 Jan Pavel II. říká: *Rozhodující úloha odborů spočívá ve vyjednávání minimální mzdy a pracovních podmínek.*

6.5 Polemika nad některými prvky KSN

Jak bylo zmíněno, KSN nešíří svoje učení dogmaticky, a proto i z kruhu církve může zaznívat její kritika. V souvislosti se spravedlivou mzdou je některými ekonomy zabývajícími se sociálním učením kriticky přijímán koncept rodinné mzdy. Vzhledem k tomu, že rodinná mzda je jeden z hlavních rysů v pojetí spravedlivé mzdy KSN, jak bylo také v této práci nastíněno, věnuje se tento odstavec krátce s ní související polemikou.

Domyšlením do důsledků by princip rodinné mzdy, jak tvrdí někteří kritikové, kladl neuskutečnitelné nároky na firmy. Lze si totiž stěží představit fungování vyplácení mezd (zajišťujících odpovídající zdroj příjmu pro rodinu v závislosti na počtech členů) vzhledem k tomu, že počty rodinných příslušníků a další relevantní rodinné údaje se velmi liší.¹¹⁹ Uplatňování tohoto principu by navíc mohlo vyvolat diskriminaci otců z početnějších rodin.

Princip rodinné mzdy resp. z něho vycházející chápání role ženy v ekonomice jsou Cahill a Himesem (2005) považovány za chybné. Tímto konceptem je podle této kritiky pod záštitou spravedlnosti a ideálem mateřství nesprávně podporováno „genderově“ nevyvážené rozdělení společnosti na živitele a opatrovatelku rodiny. Tito autoři tvrdí, že

¹¹⁸ Srov. str. 97. Booth ovšem doplňuje, že KSN není ani neutrální vůči této otázce, a proto se nelze divit, že její učení bývá interpretováno ve prospěch min. mzdy. Při porovnání např. s CA 15 lze říci, že Boothův názor je diskutabilní. Přivádí nás ale k důležité otázce společenské zodpovědnosti za spravedlivou výši mzdy.

¹¹⁹ Důsledkem toho by v sázce bylo navíc zvýšení cenové hladiny a pro firmy velký nárůst administrativních nákladů pramenících ze sběru informací.

vývoj ukázal nesprávnost tohoto pojetí¹²⁰ a v argumentaci proti pojetí rodinné mzdy dále poukazují na problém existujícího nerovného odměňování žen a mužů, který je podle nich důsledkem zmiňovaného principu sociální naukou úplně opomenut. Jako příčiny chybné interpretace role ženy sociální katolickou naukou Cahill a Himes uvádí kulturní a sociální zkreslení a historické okolnosti.

I přes zmiňované zapojení ekonomů do vytváření sociálních encyklik bývá zpochybňována všeobecná způsobilost papežského stolce vměšovat se do ekonomických otázek. Tuto kritiku lze obecně charakterizovat schvalováním záměrů KSN z morálního hlediska, ale odmítáním navrhovaných ekonomických opatření k jejich dosažení. Jinými slovy podle kritiků nauka mnohdy nenabízí vhodný „lék“ na řešení problémů.¹²¹ Z tohoto argumentu lze vyjít při stanovení závěru, že v případě KSN je nutné rozlišovat cíle a prostředky. K této problematice se bakalářská práce vrací v pododdílu věnovanému srovnávání ekonomických opatření.

7. Porovnání a shrnutí – druhá část

„Každý pracující má právo na spravedlivou a uspokojivou odměnu, která by zajišťovala jemu samému a jeho rodině živobytí odpovídající lidské důstojnosti a která by byla doplněna, kdyby toho bylo třeba, jinými prostředky sociální ochrany.“

Všeobecná deklarace lidských práv, 23¹²²

Zejména na základě dvou předchozích kapitol a s přispěním celé dosavadní analýzy se tato kapitola v první části věnuje rozboru nejvhodnějších prvků obou teorií z hlediska srovnání. Druhá část oddílu je ve světle rozebraných principů KSN o spravedlivé mzdě věnovaná analýze a kritice těch prvků neoklasické teorie, které lze považovat za normativní.

Spravedlivá mzda úzce souvisí s pojetím práce, v němž lze vysledovat jeden z hlavních rozdílů obou teorií. Neoklasická teorie pokládá práci za nahraditelnou jinými substituty

¹²⁰ Srov. str. 401. Autoři ale sami dodávají, že v encyklice LE (rok vydání 1981) se poprvé mění postoje nauky k tomuto tématu voláním po svobodě žen ve volbě jejich působnosti.

¹²¹ Booth (2007) tuto kritiku podkládá příkladem z roku 1967, kdy papežský stolec i přes zjevnou kritiku ekonomů podporoval v rámci strategie pomoci třetímu světu poskytování finanční pomoci přímo vládám (mnohdy diktátorským) postižených zemí. Tento způsob podpory se ale později ukázal jako neúčinný – str. 96.

¹²² V reakci na kap. 2.3 byl tento úryvek do práce vložen za účelem srovnání Všeobecné deklarace lidských práv s pohledem ekonomické teorie. Interpretace tohoto článku může být ve sporu s rozebíraným názorem klasických liberálních ekonomů týkajících se oboustranné volnosti v uzavírání pracovních kontraktů, což jinými slovy implikuje, že by zaměstnanec neměl před podpisem zaručený žádný životní standard.

(např. v případě její vysoké ceny na trhu), zatímco katolické sociální učení považuje práci svojí podstatou za nenahraditelnou. Pohledy obou směrů jsou v principu odlišné – neoklasický z jistého pohledu chápe práci jako překážku v užívání volného času a katolický ji naopak považuje mj. za možnost sebezdokonalení.

Lze říci, že jedno z hlavních zjištění této práce je kontrast v chápání rozdělení tzv. sociálního produktu. Neoklasičtí ekonomové všeobecně zastávají názor, že výrobní faktory by měly být odměněny přesně podle výše příspěví do výrobního procesu, zatímco KSN hlásá, že rozdělení celkového produktu mezi práci a kapitál je dlouhodobě nevyvážené. Prvořadý zájem katolického sociálního učení je uspokojování základních potřeb lidí skrze spravedlivý systém.¹²³ Z důrazu na rozdělovací spravedlnost vyplývá, že každému by měl být dán podíl na obecném blahu a zvláště pracovníci (konkrétně dělníci) by měli být odměněni spravedlivě podle svého příspěví do pracovního procesu. Oba myšlenkové směry se nepřímou shodují v tom, že výrobní faktor práce má za svůj výkon nárok na spravedlivou odměnu. Sporným bodem srovnání je však postoj k odměňování kapitálu.

KSN se zčásti shoduje s neoklasickou teorií v pohledu na možné způsoby dosažení obecně spravedlivějších mezd a to v poukázání na potřebu zvyšování efektivity pracovníků, konkrétně formou vzdělávání či praxe. To koresponduje s neoklasickou hypotézou, že mzda jednotlivce je generována na základě jeho mezního produktu (zjednodušeně řečeno). Jedním z důležitých aspektů je postoj obou teorií k existenci odborů. Zatímco z perspektivy KSN jde o legitimní instituci, která se má v první řadě zasazovat o spravedlivou mzdu, neoklasičtí ekonomové v zásadě chápou jejich působení jako škodlivé vzhledem k předpokladům modelů dokonalé konkurence.¹²⁴ I přes zdůrazňovanou neutralitu vůči hodnotám a zájem o pozitivistické bádání lze některé dosud vyvozené závěry neoklasické teorie považovat za normativní.¹²⁵ A to je ohniskem zbývající části této kapitoly.

¹²³ Z toho však nevyplývá, že by KSN kladla důraz na rovnost. Čtenáře by mohlo zajímat, že katolická církev resp. křesťanství se v tomto ohledu neliší od ostatních velkých světových církví - Wilson (1997), str. 9.

¹²⁴ Za zmínku stojí fakt, že na rozdíl od jiných trhů tvoří z hlediska legislativy trh práce výjimku. Stát na straně nabídky totiž toleruje druh kartelových dohod – odbory a nenechává tedy trh plně určovat cenu.

¹²⁵ Čtenáře by v tomto směru mohla zajímat teoretická možnost syntézy obou srovnávaných směrů, protože dosud byly obě teorie pouze vzájemně odděleně porovnávány. Např. welfarismus v tomto světle můžeme chápat jako řadu (hodnotami nezatižených) vzorců preferencí, přičemž některé z nich můžou být charakterizovány jako pareto-optimální vůči jiným. Připočítáním KSN jako etické stránky konceptu bychom jej v podstatě mohli obohatit o prvek vhodný pro praktické využití.

Kritika na základě KSN neoklasického pojetí efektivity a rozdělování

KSN zastává stanovisko, že se při stanovování spravedlivé výše mzdy musí brát ohled na více okolností (QA67, 66), čímž se vymezuje vůči zjednodušujícím názorům přihlížejícím pouze k jednomu měřítku nebo zásadě.¹²⁶ Neoklasičtí ekonomové vycházejí při formulování názorů na minimální mzdu z analýzy nákladů a výnosů (nazývané jako technická). Tento druh rozboru je totiž chápán jako hodnotově nezakreslený a tedy objektivní. V návaznosti na závěry prvního srovnání teorií (kap. 4) o souladu některých rozdílů v předpokladech obou směrů s širším konfliktem individualismu a tzv. komunitního pojetí¹²⁷ lze říci, že neoklasická ekonomie může důsledkem nepřímého předpokladu individualismu a používání technické analýzy opomíjet celospolečenské výhody plynoucí ze zavedení min. mzdy - jako upevnění sociálního smíru.¹²⁸ Pro KSN jsou v tomto směru naopak vztahy ve společnosti jedno z hlavních ohnisek zájmu. Důsledkem neoklasického přístupu je taktéž značně omezováno zohledňování spravedlnosti¹²⁹, zatímco KSN vychází ze širšího pojetí spravedlnosti na základech Aristotela a Sv. Tomáše Akvinského.

V kontrastu se sociálním katolickým učením nás tradiční teorie učí, že současné rozvrstvení příjmů (do té míry, že někteří lidé si svým výdělkem nemůžou dovolit minimální standart slušného živobytí) je dáno různými nerovnými nadáními (či jejich formováním), které jsou dané. Na konkurenčním trhu práce reálná mzda odpovídá „kvalitám“ pracovníka (resp. lidskému kapitálu), a proto je nerovnost v příjmech podle některých ekonomů zčásti pouhý důsledek zmíněných počátečních vloh¹³⁰. Z tohoto tržního konceptu vychází, že snahy o redukci zmíněné nerovnosti musí být zákonitě proti efektivitě, kterou dosahuje svobodný trh.¹³¹ Volný trh je neoklasickými ekonomy považován jako nejefektivnější a nejlepší způsob dosažení ekonomického prospěchu pro

¹²⁶ Podle Levin – Waldmana (2000) může být prosazování minimální mzdu rys společnosti, která má jistou vizi o směřování v budoucnosti, již její lidé chtějí naplňovat. A minimální mzda je jeden z kroků tímto směrem - srov. str. 44.

¹²⁷ Autor tímto termínem myslí pohled orientovaný na život ve společenství.

¹²⁸ Srov. Levin-Waldman (2000), str. 45

¹²⁹ Lze porovnat s pohledem klasické liberální teorie v kap. 2.3

¹³⁰ Když církev začala na konci 19. století prostřednictvím encyklik bojovat za změnu v chápání mzdy jako pouhého výsledku působení nabídky a poptávky trhu práce, sociální politika včetně minimální mzdy v zásadě neexistovala. Historický vývoj ukázal, že v této otázce mělo sociální učení nadčasové nároky a vize. Katolický učitelský úřad má právo tvrdit, že mnohé se změnilo i díky encyklikám – prokazatelně např. v americké legislativě v rámci tzv. Nového údělu v třicátých letech 20. století. Je možné, že stejně tak dnes jsou některé prvky KSN, které se neslučují s otázkami spravedlnosti či důstojnosti práce, chybně přehlíženy (např. v oblasti práce a ekologie).

¹³¹ Kitson, Martin, Wilkinson (2000), str. 1

spotřebitele i výrobce.¹³² Podle Resnicka a Wolffa (1987) navíc svobodný trh nejlépe zaručuje sociální spravedlnost ekonomickým aktérům.¹³³

V pozadí neoklasických modelů lze nepřímou vidět jako cíl ekonomických opatření efektivitu. Důsledkem srovnávání KSN a neoklasické teorie vyvstává otázka, jestli může být efektivita „ideologicky“ neutrální, jak implicitně neoklasičtí ekonomové předpokládají. Efektivita je v tradici neoklasické teorie spojena s pareto-optimalitou a welfarismem. Ten vychází z konceptu subjektivního měření užitku postaveného na konceptu ekonomického člověka. Podstata užitku může proto částečně zodpovědět původní otázku. Hughes (2007) podává jednu z možných interpretací podstaty užitku, když tvrdí, že užitek ze své podstaty nemůže být neutrální k hodnotám, protože staví na jistých předpokladech o hodnotách. Autor to upřesňuje tak, že teoreticky dokonce i ta nejvíce efektivní, neutrální a racionální metoda musí neodmyslitelně předpokládat jisté iracionální „morálně-metafyzické“ předpoklady.¹³⁴

Závěr

Na základě nejdůležitějších částí této bakalářské práce – kapitol věnovaných srovnávání teorií (kap. 7. a 4.) jsme dospěli k různorodým výsledkům. Jen připomeňme některé z významných zjištění. Jedno z nich se týká pohledů na rozdělení tzv. celkového produktu. Zatímco KSN vychází v tomto směru zejména z principu solidarity a obecného blaha, neoklasičtí ekonomové odvozují svůj postoj zejména z vrozených nadání a schopností a nabytého množství dalších výrobních faktorů. Další významné objevy souvisely s nedostatky neoklasického pojetí efektivity, s rozdílným chápáním práce u obou teorií či s rozporem v odměňování kapitálu a práce.

Pokud bychom se na základě této studie chtěli pokusit stanovit normativní kritérium neoklasické teorie týkající se ekonomických opatření a rozdělování sociálního produktu, záviselo by toto kritérium na subjektivním měření užitku. Následkem předpokladů racionality a sebe-zájmu u neoklasické teorie nám z obou srovnávání v určitém místě vyplynula shoda s konfliktem mezi individualismem na straně jedné a komunitním konceptem na straně druhé. Pojetí spravedlnosti se ukázalo jako nejvíce hodnotný prvek

¹³² Z neoklasického hlediska lze také považovat stav ekonomiky za efektivní, pokud využívá svůj potenciální produkt naplno.

¹³³ Srov. str. 8

¹³⁴ Srov. str. 223

pro porovnávání obou myšlenkových směrů – musí se ovšem brát na zřetel, že u spravedlnosti byla nahrazena neoklasická ekonomie klasickou liberální teorií.

Ze srovnání druhé části práce lze usoudit, že bez rozboru pojetí spravedlnosti a srovnání paradigmat obou směrů bychom nedostali stejně kvalitní výsledky, což pro autora práce opodstatňuje existenci prvních kapitol. Práce patrně nejvíce obohatila autora samotného, protože mu pomohla uspořádat si jednotlivé argumenty a zasadit ve výuce probíranou teorii do širších souvislostí. Lze říci, že v práci zůstalo rovněž mnoho otázek nezodpovězeno. Autor práce si netroufá určit, nakolik se „vyplatilo“ srovnávání metodologicky velmi odlišných teorií, byl však spokojený s výsledky, které přineslo druhé souhrnné srovnání (kap. 7.).

Použité prameny a literatura

Katolická církev. *Katechismus katolické církve* / 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 793 s. ISBN 80-7192-488-1.

Katolická církev. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve* . 1. vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008. 534 s.

Katolická církev. *Sociální encykliky (1891 - 1991)*. 1. vyd. Praha : ZVON, 1996. 505 s. ISBN 80-7113-154-7.

Všeobecná deklarace lidských práv a související dokumenty. Ostrava : Aries, 1993. 101s.

BOOTH, Philip. *Catholic Social Teaching and the Market Economy*. Londýn : The Institute of Economic Affairs, 2007. 286 s. Dostupné z WWW: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1003131 >. ISBN 9780255365819.

BRUNI, Luigino. *Reciprocity, altruism and the civil society: in praise of heterogeneity*. London : Routledge, 2008. 158 s.

CURRAN, Charles E. *Catholic social teaching, 1891-present : a historical, theological, and ethical analysis*. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 2002. 261 s. ISBN 0-87840-881-9.

ETZIONI, Amitai. *Morální dimenze ekonomiky*. Praha : Victoria Publishing, 1995. 243s.

FRANK, Robert H.; BERNANKE, Ben S. *Ekonomie*. Praha : Grada Publishing a.s., 2003. 804 s. ISBN 80-247-0471-4.

HIMES, Kenneth R.; CAHILL, Lisa Sowle. *Modern Catholic social teaching : commentaries and interpretations*. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 2005. 563 s. ISBN 1-58901-058-2.

HIMES, Kenneth R. *Responses to 101 questions on Catholic social teaching*. New York : Paulist Press, 2001. 115 s.

HLAVÁČEK, Jiří. *Mikroekonomie sounáležitosti se společenstvím*. Praha : Karolinum, 1999. 207 s.

HÖFFNER, Josef. *Křesťanská nauka o společnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2007. 315 s.

HUGHES, John. *The end of work : theological critiques of capitalism*. Malden : Blackwell, 2007. 247 s. ISBN 978-1-4051-5893-0.

MANKIW, N. Gregory. *Principles of economics*. Mason, Ohio : South-Western, 2009. 872 s. ISBN 978-0-324-59463-8.

- OCKENFELS, Wolfgang. *Katolická sociální nauka*. Praha : Zvon, 1994. 125 s.
- POLACHEK, Solomon W.; SIEBERT, W. Stanley. *The economics of earnings. - 1st ed.*. Cambridge, GB : Cambridge University Press, 1993. 367 s.
- SPIEKER, Manfred. *Katolická sociální nauka a sociální tržní hospodářství*. Praha : Česká křesťanská akademie, 1996. 88 s.
- WILSON, Rodney. *Economics, ethics and religion : Jewish, Christian and Muslim economic thought*. New York : New York University Press, 1997. 233 s. ISBN 0-8147-9313-4.
- WOLFF, Richard; RESNICK, Stephen. *Economics: Marxian versus Neoclassical*. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1987. 279 s.
- DEMARTINO, George. *Global economy, global justice: theoretical objections and policy alternatives to neoliberalism* [online]. Londýn : New York : Routledge, 2000 [cit. 2011-04-16]. ISBN 0-203-01316-6. Dostupné z WWW: <<http://site.ebrary.com/lib/natl/docDetail.action?docID=10054204> >.
- NELL, Edward J. *Growth, profits and property* [online]. USA : Cambridge University Press, 1980 [cit. 2011-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://books.google.com> >.
- NAUGHTON, Michael; LACZNIAK, Gene R. A theological context of work from the Catholic social encyclical tradition. *Journal of business ethics*. 1993, 12, 12, s. 981.
- CIMA, Lawrence R.; SCHUBECK, Thomas L. Self-Interest, Love, and Economic Justice : A Dialogue Between Classical Economic Liberalism and Catholic Social Teaching. *Journal of business ethics*, 2001, 30, 3,
- KITSON, Michael; MARTIN, Ron; WILKINSON, Frank. Labour markets, social justice and economic efficiency. *Cambridge journal of economics*. 2000, 24, 6,
- LEVIN WALDMAN, Oren M. Minimum wage and justice?. *Review of social economy*. 2000, 58, 1,
- FIALOVÁ, Kamila. *Minimální mzda: Teorie, politiky a ekonomické souvislosti v České republice*. Praha, 2006. 128 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova.
- PALAŠČÁK, Jan. *Kritika homo economicus*. Brno, 2006. 77 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita.
- RAK, Ondřej. *Altruismus jako ekonomická motivace*. Praha, 2009. 50 s. Bakalářská práce. Univerzita Karlova.
- Norms and values in law and economics. In BRION, Denis J. [online]. ,1999 [cit. 2011-05-07]. Dostupné z WWW: <<http://users.ugent.be/~gdegeest/0800book.pdf> >.

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS
založena 1348

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Opletalova 26
110 00 Praha 1
TEL: 222 112 330,305
TEL/FAX: 222 112 304
E-mail: ies@mbox.fsv.cuni.cz
<http://ies.fsv.cuni.cz>

Akademický rok 2009/2010

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Student:	Tomáš Bořil
Obor:	Ekonomie
Konzultant:	PhDr. Tomáš Vyhnánek

Garant studijního programu Vám dle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a Studijního a zkušebního řádu UK v Praze určuje následující bakalářskou práci

Předpokládaný název BP:

Spravedlivé mzdy: srovnání pohledů tradiční ekonomické teorie a katolické sociální nauky

Charakteristika tématu, současný stav poznání, případné zvláštní metody zpracování tématu:

Bakalářská práce se zabývá srovnáváním pohledů hlavního ekonomického proudu (zastoupeného neoklasickou a liberální teorií) a katolické sociální nauky na otázku spravedlivé mzdy, která je v katolické sociální nauce na rozdíl od neoklasické teorie explicitně rozebírána. Jde tedy o srovnávání dvou odlišných ekonomických přístupů; normativního a pozitivistického.

Z tohoto důvodu se bude práce za účelem srovnání pohledů těchto odlišných myšlenkových směrů věnovat obecnému vztahu normativní a pozitivistické nauky, skrytým předpokladům neoklasické teorie týkající se role jednotlivce ve společnosti a pojetí práce, jejímu chápání spravedlnosti vzhledem k rozdělování, roli vlády při tvorbě ekonomickým opatřením a především teorii minimální mzdy.

Katolická sociální nauka staví svoje učení na paradigmatech, které vycházejí již z učení Aristotela a Sv. Tomáše Akvinského. Práce bude důkladně analyzovat principy a části katolické sociální nauky související se spravedlivou mzdou.

Tato studie se snaží provést rozbor slčitelnosti a rozdílnosti obou myšlenkových směrů nejen vzhledem k samotnému tématu této bakalářské práce, ale i vůči různým předpokladům obou teorií, z kterých jejich stanoviska vycházejí. Obdobné téma práce nebylo zatím zpracováno v ČR ani v zahraničí.

Struktura BP:

Abstrakt

Práce se zabývá srovnáním a hledáním společným a rozdílných prvků v pohledech hlavního ekonomického proudu (zastoupeného neoklasickou a liberální teorií) a katolické sociální nauky na téma spravedlivé mzdy. Z důvodu srovnávání normativní a pozitivistické teorie je nejprve objasněn vztah těchto rozdílných ekonomických přístupů.

V první části práce jsou rozebírány a srovnány paradigma o jedinci a práci, z kterých tyto myšlenkové směry vycházejí a rovněž jejich chápání spravedlnosti (úzce související s problematikou spravedlivé mzdy). Druhá část práce se věnuje srovnání obou teorií s ohledem na otázky minimální mzdy, rozdělovací spravedlnosti, příčin nespravedlivé mzdy a role státu v opatřeních týkající se spravedlivé mzdy.

Osnova

1. Úvod
2. Srovnání chápání spravedlnosti a paradigmat o jedinci a práci u obou směrů
3. Analýza neoklasické teorie vzhledem k prvkům spojeným se „spravedlivou mzdou“
4. Prvky spravedlivé mzdy v katolickém sociálním učení
5. Srovnání obou pohledů a vztah k ekonomickým opatřením
6. Závěr

Seznam základních pramenů a odborné literatury:

Self-Interest, Love, and Economic Justice: A Dialogue Between Classical Economic Liberalism and Catholic Social Teaching, *Lawrence R. Cima and Thomas L. Schubeck*, 2001
The rise and fall of economic justice and other papers, *C. B. Macpherson*, 1985
Minimum Wage and Justice?, *Oren M. Levin-Waldman*, 2000
Global economy, global justice: theoretical objections and policy alternatives to neoliberalism, *George DeMartino*, 2000
The development of the neoclassical tradition in labor economics, *George R Boyer, Robert S. Smith*, 2001
Handbook of income distribution, *Anthony Atkinson*, 2000
Kompendium sociální nauky církve, *Papežská rada pro spravedlnost a mír*, 2007
Principles of Catholic social teaching, *David A. Boileau*, 1998
Subsidiarity and the Just Wage: Implications of Catholic Teaching for the Minimum-Wage debate, *Andrew Abela*, 2009
Just remuneration over a worker's Lifetime, *Robin Klay, John Lunn*, 2003
Morální dimenze ekonomiky, *Amitai Etzioni*, 1995

Datum zadání:	Červen 2010
Termín odevzdání:	Červen 2011

Podpisy konzultanta a studenta:

V Praze dne